

Rozbor České konfesse.

48. Spisovatelé České konfesse a jich konfessijsní směry.

Sledovavše vznik České konfesse a poměry, v nichž povstala, chceme nyní poznati prameny její, její podstatu a význam.

Z dosavadního líčení je zřejmo, že oficiálně se zúčastnili jejího sepsání jen novoutrakvisté. Mezi nimi stalo se usnesení, aby sepsána byla zvláštní konfesse, která má pak nazvána býti Českou konfessí, a z nich zvolena také komise k jejímu sepsání, jež za pomoci několika magistrů a kněží sepsala první koncept. Z uložení pak této komise dokončil užší výbor z komise té zvolený, zvláště profesor akademie Dr. Pressius a její rektor M. Mat. Dvorský (Rozsypal), započaté dílo, a připravili úplný návrh České konfesse. Tím vykonali hlavní část obmyšlené práce. Ostatní členové užšího výboru a celé komise působili potom při dalších jednáních, při úpravě jednotlivých odstavců a výrazů České konfesse, ale přece jen omezenou měrou, ježto v celku souhlasili s návrhem. Ale tím větší vliv měli při redakci textové v komisi dva členové Jednoty, méně pan Albrecht Kamejcký, ale tím důrazněji B. Jiřík Strejc, jenž — ne ovšem jako oficiální zástupce Jednoty, nýbrž jako evangelický kazatel — předlohu na jednotlivých místech velmi účinně kritisoval, až i jich změnu vymohl.

Všichni členové komise i užšího výboru stáli jednak pod vlivem českého náboženského hnutí Husem vzbuzeného, jednak pod vlivem reformace Luterovy a Melanchthonovy a částečně — Jiřík Strejc — i Kalvínovy. Pressius sám nabyl theologického vzdělání ve Vitemberku a stál na stanovisku lutersky smířlivém, v duchu Melanchthonově klada důraz na věci podstatné, ve věcech pak ostatních připouštěje značnou volnost a svobodu. A tento směr uplatnil se i při redakci České konfesse v plné míře. Ač z počátku, patrně k vůli vládě a straně katolické, v supplikaci byly zahrnovány jiné evangelické směry jako kalvinismus a zwinglianismus, bylo pod dojmem slov B. Jiříka Strejce takové odsuzování vynecháno, a i jiné jednostranně luterské výrazy přes odpor kněží výlučněji lutersky smý-

šlejících, i rektora Dvorského, nahrazeny výrazy rázu smířlivého a sprostředkujícího. Tak se tento smířlivý směr lutersko-melanchthonský uplatňoval v celém jednání až do konce. I členové výlučněji lutersky smýšlející, jako Vřesovec, přece jen se přiklonili k smířlivému stanovisku. A tak jest Česká konfesse dílem především tohoto smířlivého novoutrakvistického směru. To je zřejmo již z rozboru theologických stanovisek osobností zúčastněných při sepsání České konfesse.

49. Prameny České konfesse.

Česká konfesse, jak z dosavadního líčení patrné, není samostatným původním výtvozem svých autorů, nýbrž je spracována s použitím rozličných pramenů. A již z dřívějšího vypravování vysvitlo, že v první řadě bylo užito Augsburského vyznání a to již v českém překladě.¹⁾ Překladatel vyznání toho sám je ve sněmu čtl.²⁾ Vedle Augsburského vyznání předložena byla i Bratrská konfesse. Do té doby poslední vydání této konfesse z r. 1573—5 jakož i vydání předcházející stála rovněž pod vlivem luterské reformace.³⁾ Také Consensus Sandomiriensis z r. 1570⁴⁾ byl mnoho čten a nemohl býti bez vlivu. A byl to v něm zvláště článek de coena Domini⁵⁾ vyňatý z Confessio Saxonica z r. 1551, který jistě budil přední pozornost. Rovněž spis Augustův Instrukcie k reformaci⁶⁾ byl dosti čten. Jest také samozřejmo, že rozličné jiné spisy družící se k Augsburskému vyznání, jako Malý katechismus Dra M. Luthera,⁷⁾ byly členům komise výborně známy. Pilně bylo dbáno též starých sněmovních snesení⁸⁾ a starých českých náboženských spisů a písní.⁹⁾ Staré sněmy měly rozhodný vliv, jak na svém místě uvedeno, na znění čl. XV. o večeři Páně. Ale i jinak bylo k nim přihlíženo, aby Česká konfesse byla, třeba ne doslovně, aspoň dle smyslu ve shodě s nimi. O to dbáno tím více, ježto novoutrakvisté cítili se a chtěli se konfessí také osvědčiti jako praví utrakvisté, dědicové a sy-

¹⁾ Srv. dále v hlavě 90. Též *F. Hrejsa*, Vyznání aug. a helv. v českém jazyku v *Evang. Církevníku* 1910, str. 6.

²⁾ Srv. nahoře str. 122.

³⁾ *Jar. Bidlo*, O konfessi bratrské z r. 1573. (*Sborník Jar. Golla* I., str. 246 až 278.) — S tím srv. předmluvu *Bratří k čes. vyd. konfesse 1574*. Srv. nahoře str. 28.

⁴⁾ Srv. nahoře str. 81 a 132.

⁵⁾ Nahoře str. 82.

⁶⁾ Nahoře str. 38, 132.

⁷⁾ Nahoře str. 31.

⁸⁾ Viz str. 149, 152 a dále v hlavě 53.

⁹⁾ Str. 122 a dále v hlavě 53.

nové svých otců. Zvláště někteří zástupci měst kladli na to důraz. Proto také ve svém Veytahu z sněmů¹⁾ stavové právě na tyto staré sněmy, na spisy Husovy a na staré písně upozorňují tak důtklivě při každém článku, kde to jen poněkud bylo možno.

Jak všichni tito spolupracovníci a všechny tyto prameny v konfessi samé se uplatňují, lze poznati jen z podrobnějšího rozboru textu České konfesse a jejího poměru k pramenům. Z dějin vzniku této konfesse jsme poznali, jak vlivem B. Strejce²⁾ bylo vypuštěno odsuzování Kalvína a jiných směrů, jak v článku o večeři Páně původně navržená stilisace byla nahrazena jinou, a jak jinde zase Vřesovcové³⁾ snažili se uplatniti své stanovisko proti Pressiovi. Další nám vyjeví srovnání textu České konfesse s prameny. Ale předem třeba zjistiti přesný text České konfesse samé.

50. Text České konfesse a jeho varianty.

Až na několik málo odchylek, jež jsou s výjimkou jedné jediné vlastně bezvýznamny, jest text České konfesse i v rukopisech, pokud jsou uchovány, i v tištěných exemplářích úplně jednotný a neporušený a to v té podobě, v jaké byl definitivně od stavů schválen a císaři předložen.

Máme totiž, pokud mi známo, tři rukopisné současné opisy českého originálu⁴⁾ císaři podaného, všechny tři z roku 1575. samého. Jeden z nich je v knihovně pražské university ve svazku rukopisů sub 27. C. 67. Rukopisu toho velice čistě psaného dosud nikdo neužil pro ocenění České konfesse, ač zaslouží největší pozornosti, jak dále vysvitne. Vše to platí i o druhém rukopisu universitním ve sborníku XII. D. 5. Třetí rukopis je v XIV. svazku Bratrského archivu v Českém museu sub II. D. 8. Rukopis tento sloužil za podklad vydání České konfesse z r. 1886 v Sněmích IV. Není však bez chyb. Za to je opatřen velmi cennými marginaliemi, psanými zvláště redaktorem svazku toho seniorem Janem Eneášem, jakož i kritickou poznámkou na konci konfesse z doby po r. 1579.

Mimo to třeba věnovati pozornost současnému latinskému překladu České konfesse z r. 1575, kterýž je v rukopise ve vatikánském archivu v Římě, ale nemá zakončení.⁵⁾ Překlad tento nebyl dosud uveřejněn. Jen supplikace a nadpis je otištěn v Thei-

¹⁾ Srv. nahoře str. 152 a 172.

²⁾ Str. 150.

³⁾ Str. 151.

⁴⁾ O těchto rukopisech a nejstarších tiscích viz zvláštní pojednání na konci této práce v hlavě 84. a 85.

⁵⁾ Theiner, Annales eccl. II., str. 11.

nerových Annales ecclesiastici, opis 15. článku je v zem. arch. král. českého. Dle zprávy Theinerovy liší se tento latinský překlad značně¹⁾ od latinského tištěného vydání z r. 1619. Různost ta spočívá však téměř jen ve formální různosti překladu. Překlad vatikánský, již pokud lze jej sledovati z nadpisu a supplikace Theinerem uveřejněné a z XV. článku v opisu, má pro český původní text značný význam, jak se ihned ukáže.

Vedle těchto velmi důležitých rukopisů je řada starých tisků, o nichž dále bude podrobně jednáno, z nichž však pro srovnání textu tuto již je třeba krátce se zmíniti o nejdůležitějších.

Vydání z doby před r. 1579 a z r. 1579 jsou nyní ztracena. Ale vydání z r. 1579 jest textově přece jen dobře známo, ježto redaktor XIV. sv. Bratr. archivu v Čes. museu, senior Jan Eneáš, svědomitě všechny jeho odchylky od rukopisu obsaženého v XIV. svazku in margine poznamenává.²⁾

Důležité jest také vydání z r. 1583 obstarané Michalem Španovským, položené pak za základ všem dalším vydáním a zvláště jednak krásnému vydání Bratří z r. 1608, jednak oficiálnímu vydání stavů z r. 1609 a 1610. Všechna tato vydání, z r. 1583, 1608, 1609 (totožné textem s vydáním 1610) nutno je srovnati.

Pro znění textu jsou již jen podružného významu vydání německá, jež mají vesměs základem text českého tisku z r. 1583³⁾ jakož i bratrského z r. 1608 a zvláště oficiálního vydání stavů z roku 1609 a 1610, a vydání latinské z r. 1619, otištěné Niemeyerem r. 1840. Ale pro úplnost přirovnáme vydání německé oficiální z r. 1610 a Theobaldovo z r. 1621 a text latinský Niemeyerem otištěný, pokud bude třeba. Tím budou vyčerpána všechna vydání, jež mohou míti význam pro zjištění původního textu. Nerozhodujíc pozdější otisky některého z těchto tu uvedených.

Co se týče textových odchylek, ze všech nejdůležitější je odchylka týkající se slova „posvátně“ v XV. článku „O večeři Páně“. Týká se slova, o něž v roce 1575 byla ostrá potyčka, jak již

¹⁾ Ibidem: „quae valde discrepat ab impressis.“

²⁾ Rukou sen. Eneáše je tu psáno v rkp. XIV. sv. Br. arch., fol. 71: (Čes. mus. II. D. 8): „Tak se mi zdá, že jest velmi falešně tuto napsána. Co sem po stranách černidlem psal, to jest v expl. tištěným in 4° leta 79 místo toho, co tuto v textu černidlem podtrženo.“ Otisk však tohoto rukopisu a marginalií v díle České sněmy IV., str. 183—201 jest, pokud se jedná o tyto odchylky, zcela nesprávný. Ač vydavatel na str. 183 poznamenává, že marginalie v rkp. dává pod čáru tisknouti kursivou a podtržená v rukopisu místa tiskne v textu také kursivou, ve skutečnosti tak nečiní než jen ve třech prvních případech, ve všech ostatních však právě naopak uvádí odlišný text z r. 1579 v otisku samého manuskriptu a dotyčná odchylná místa rukopisu úplně vynechává.

³⁾ To platí i o vydání Kurepachově z r. 1584, z něhož uveřejnil D. E. Jablonský ve své Historia Consensus Sandomiriensis 1731 p. 241—249 v latinském překladu supplikaci z r. 1575, předmluvu Kurepachovu k císaři z r. 1584 a 3 články totiž 13—15.

zmíněno.¹⁾ Bratři pak roku 1576 byli na ni upozorněni Cratonem, a senior Štefan se nad ní pozastavil,²⁾ po roku 1579 zjistil ji i senior Eneáš.³⁾

Ostatní odchylky jsou též skoro vesměs zjištěny seniorem Janem Eneášem, jako redaktorem zmíněného XIV. svazku Bratrského archivu, a to dle vydání z roku 1579.

Srovnáme-li jednotlivé textové odchylky jednotlivých rukopisů a zmíněných vydání, dospějeme k tomuto výsledku:⁴⁾

1. Hlavní nadpis na titulním listu zní:

a) v II. Univ. R.,⁵⁾ Bratr. R.,⁶⁾ Lat. R.,⁷⁾ 1583,⁸⁾ 1610⁹⁾ a Něm. 1610¹⁰⁾:

„Vyznání víry svatě křesťanské všech tří stavův království českého z víry těla a krev Krista Pána pod obojí přijímajících.“

b) v 1579¹¹⁾ a 1608¹²⁾:

„Vyznání víry svatě křesťanské všech tří stavův království českého ke křtu těla a krve Pána našeho Ježíše Krista se přiznávajících a pcd obojí přijímajících.“

c) I. Univ. R.¹³⁾ nemá nadpisu vůbec.

d) Lat. 1619¹⁴⁾ má nadpis, jak je uveden pod a), toliko v něm chybí „z víry“ (ex fide).¹⁵⁾

¹⁾ Srv. výše str. 244.¹⁾

²⁾ Dne 5. února 1576 píše Ondř. Štefan Dr. Cratonovi (*A. Gindely*, *Fontes XIX.*, 416) patrně o České konfessi: „De substantiali communione nihil tum scriptum erat in confessione ista, cum imperatori offerretur, sed de sacramentali. Si igitur nunc in ea verbum illud legitur, mutasse eos exemplum caesariae majestati oblatum certum est.“ A dokládá: „Bonum virum istum, qui favet ecclesiae Christi et subscriptionem recusavit, remunerabitur dominus hic et in die gloriosi adventus sui.“ Poslední věta nevztahuje se na Českou konfessi, nýbrž na mandáty, o nichž se zmiňuje *Crato* v listu z 23. prosince (viz nahoře str. 270 pozn. 5), na kterýžto list — a další dva neznámé listy — tuto Štefan odpovídá. Onen „bonus vir“ je snad sekretář císařův Mik. Walter z Waltersperka.

³⁾ V XIV. sv. Br. arch. f. 87.

⁴⁾ Odchylky textové jsou označeny v následujících variantech kursivovým tiskem. Uvedeny jsou tu zvláště ty, jež vytkl Eneáš.

⁵⁾ Univ. rukopis XVII. D. 5. výše zmíněný.

⁶⁾ Bratrský rukopis v XIV. sv. Bratr. archivu.

⁷⁾ Latinský rukopis vatikánský.

⁸⁾ Vydání české z r. 1583.

⁹⁾ Vydání české z r. 1609 a 1610.

¹⁰⁾ Vydání německé z r. 1610.

¹¹⁾ Vydání české z r. 1579.

¹²⁾ Vydání bratrské z r. 1608.

¹³⁾ Universitní rukopis výše zmíněný 27. C 67.

¹⁴⁾ Vydání latinské z r. 1619, otištěné pak Niemeyerem.

¹⁵⁾ Spis „Zdání o napravení způsobu církvi evangelických českých“ z r. 1617 (viz dále v hlavě 73), jež pojal Škála do své Historie české (Tieftrunk, díl II., str. 48) jakož i *Martinius z Dražova* do své Obrany na str. 171, dí, že prý exemplář České konfesse od p. Henrycha Kurcpacha r. 1583 vydaný je v nadpisu zfalšován a že nadpis tak pochybený dle toho vydání byl jménem stavů otištěn i ve vydání r. 1609 a 1610; že prý však r. 1579, kdy prý konfesse „ponejprv k svému

2. V supplikaci stavů jsou z počátku slova:

a) v I. a II. Univ. R., Bratr. R., Lat. R., 1583, 1608, 1610 atd.:

„Kterak my náboženství a té pravé ... víry jsme“

b) jen v 1579:

„Kterak my náboženství *toho* a té pravé ... víry jsme“

3. Supplikace ta je datována:

a) v 1579, 1583, 1610 atd.:

„Datum v outerý po na nebe vstoupení Krista Pána a to na obecním sněmu, který se začal v pondělí po neděli Invocavit a držán byl až do outerýho před svatým Václavem léta Páně 1575.“¹⁾

b) v I. a II. Univ. R., Bratr. R. a Lat. R.:

„Actum v outerý po na nebe vstoupení Krista Pána léta Páně 1575.“

4. V I. článku je toto znění:

a) v I. a II. Univ. R., Bratr. R., 1583, 1608, 1610 atd.:

„v nichž se o jedinkém Božství, a o třech osobách rozdílných v tom jednom Božství, i tolikéž o jisté vůli Boží oznamuje,“

b) jen v 1579:

„v nichž se o jedinkém Božství, i tolikéž o jisté vůli Boží oznamuje,“

5. V III. článku je slovo:

a) v I. a II. Univ. R., 1583, 1608, 1610:

„ničehéhož“

b) v Bratr. R.:

„ničehož“

6. V e XIV. článku

a) v I. a II. Univ. R., 1579, 1583,²⁾ 1608, 1610 atd.:

„ta svátost *saným* Kristem Pánem ustanovená“

vytištění přišla“, otištěn byl původní správný nadpis, kterýž pak i Bratři ve své edici podrželi a ani jednu literku nezjinačili. Zpráva tato, kterou pak i *Jungmann* převzal (*Hist. lit. čes. II.* vyd., 198), jest jen částečně správná. Vydání z r. 1583 obstarané Španovským (ne tedy Kurcpachem, ač snad i on nějak se Španovským spolupůsobil) bylo základem nejen vydání z r. 1609 a 1610, ale i bratrského, a převzalo nadpis již z originálu stavů. Nadpis vydání z r. 1579 a pak i bratrského z r. 1608 uchyluje se od nadpisu původního. Ale jak odchylka ta vznikla, není známo. — *M. Zachariáš Theobald* stěhuje si v předmluvě k Hussitenkrieg 1621, že Bratři ve svém vydání konfesse České nápis zfalšovali, píšíce místo: „kteří ve víře těla a krev Kristovu přijímají“ pouze: „kteří ve víře těla atd.“ Ale tato stížnost se nesrovnává se skutečností. (Srv. dále v seznamu jednotlivých vydání České konfesse v hlavě 86.)

¹⁾ *D. E. Jablonski* ve své *Historia Consensus Sendomiriensis* podává z německého vydání Henr. Kurcpacha z r. 1584 supplikaci stavů v latinském překladu uvádí datování této supplikace takto: „Dabamus Pragae in Comitibus Regni, quae Dominicâ post Invocavit inchoata, usque ad Fer. III. post Wenceslai duravere, Die Ascensionis, a Nato Christo 1575.“ (p. 245.)

²⁾ Též v něm. vydání *Kurcpachově* z r. 1584. (Srv. *D. E. Jablonski*, *Historia Consensus Send.* p. 248.)

zmíněno.¹⁾ Bratři pak roku 1576 byli na ni upozorněni Cratonem, a senior Štefan se nad ní pozastavil.²⁾ po roku 1579 zjistil ji i senior Eneáš.³⁾

Ostatní odchylky jsou též skoro vesměs zjištěny seniorem Janem Eneášem, jako redaktorem zmíněného XIV. svazku Bratrského archivu, a to dle vydání z roku 1579.

Srovnáme-li jednotlivé textové odchylky jednotlivých rukopisů a zmíněných vydání, dospějeme k tomuto výsledku:⁴⁾

1. Hlavní nadpis na titulním listu zní:

a) v II. Univ. R.,⁵⁾ Brat. R.,⁶⁾ Lat. R.,⁷⁾ 1583,⁸⁾ 1610⁹⁾ a Něm. 1610¹⁰⁾:

„Vyznání víry svatě křesťanské všech tří stavův království českého z víry těla a krev Krista Pána pod obojí přijímajících.“

b) v 1579¹¹⁾ a 1608¹²⁾:

„Vyznání víry svatě křesťanské všech tří stavův království českého ke kšaftu těla a krve Pána našeho Ježíše Krista se přiznávajících a pod obojí přijímajících.“

c) I. Univ. R.¹³⁾ nemá nadpisu vůbec.

d) Lat. 1619¹⁴⁾ má nadpis, jak je uveden pod a), toliko v něm chybí „z víry“ (ex fide).¹⁵⁾

¹⁾ Srv. výše str. 244.¹⁾

²⁾ Dne 5. února 1576 píše Ondř. Štefan Dr. Cratonovi (*A. Gindely*, *Fontes* XIX., 416) patrně o České konfessi: „De substantiali communione nihil tum scriptum erat in confessione ista, cum imperatori offerretur, sed de sacramentali. Si igitur nunc in ea verbum illud legitur, mutasse eos exemplum caesareae majestati oblatum certum est.“ A dokládá: „Bonum virum istum, qui favet ecclesiae Christi et subscriptionem recusavit, renumerabitur dominus hic et in die gloriosi adventus sui.“ Poslední věta nevztahuje se na Českou konfessi, nýbrž na mandáty, o nichž se zmiňuje *Crato* v listu z 23. prosince (viz nahoře str. 270 pozn. 5), na kterýžto list — a další dva neznámé listy — tuto Štefan odpovídá. Onen „bonus vir“ je snad sekretář císařův Mik. Walter z Waltersperka.

³⁾ V XIV. sv. Br. arch. f. 87.

⁴⁾ Odchylky textové jsou označeny v následujících variantech kursivovým tiskem. Uvedeny jsou tu zvláště ty, jež vytkl Eneáš.

⁵⁾ Univ. rukopis XVII. D. 5. výše zmíněný.

⁶⁾ Bratrský rukopis v XIV. sv. Bratr. archivu.

⁷⁾ Latinský rukopis vatikánský.

⁸⁾ Vydání české z r. 1583.

⁹⁾ Vydání české z r. 1609 a 1610.

¹⁰⁾ Vydání německé z r. 1610.

¹¹⁾ Vydání české z r. 1579.

¹²⁾ Vydání bratrské z r. 1608.

¹³⁾ Universitní rukopis výše zmíněný 27. C 67.

¹⁴⁾ Vydání latinské z r. 1619, otištěné pak Niemeyerem.

¹⁵⁾ Spis „Zdání o napravení způsobu církvi evangelických českých“ z r. 1617 (viz dále v hlavě 73), jež pojal *Skála* do své Historie české (Tieftrunk, díl II., str. 48) jakož i *Martinius z Dražova* do své Obrany na str. 171, dí, že prý exemplář České konfesse od p. Henrycha Kurcpacha r. 1583 vydaný je v nadpisu zfalšován a že nadpis tak pochybený dle toho vydání byl jménem stavů otištěn i ve vydání r. 1609 a 1610; že prý však r. 1579, kdy prý konfesse „ponejprv k svému

2. V supplikaci stavů jsou z počátku slova:

a) v I. a II. Univ. R., Bratr. R., Lat. R., 1583, 1608, 1610 atd.:

„Kterak my náboženství a té pravé ... víry jsme“

b) jen v 1579:

„Kterak my náboženství *toho* a té pravé ... víry jsme“

3. Supplikace ta je datována:

a) v 1579, 1583, 1610 atd.:

„Datum v outerý po na nebe vstoupení Krista Pána a to na obecním sněmu, který se začal v pondělí po neděli Invocavit a držán byl až do outerýho před svatým Václavem léta Páně 1575.“¹⁾

b) v I. a II. Univ. R., Bratr. R. a Lat. R.:

„Actum v outerý po na nebe vstoupení Krista Pána léta Páně 1575.“

4. V I. článku je toto znění:

a) v I. a II. Univ. R., Bratr. R., 1583, 1608, 1610 atd.:

„v nichž se o jedinkém Božství, a o třech osobách rozdílných v tom jednom Božství, i tolikéž o jisté vůli Boží oznamuje,“

b) jen v 1579:

„v nichž se o jedinkém Božství, i tolikéž o jisté vůli Boží oznamuje,“

5. V III. článku je slovo:

a) v I. a II. Univ. R., 1583, 1608, 1610:

„ničehéhož“

b) v Bratr. R.:

„ničehož“

6. Ve XIV. článku

a) v I. a II. Univ. R., 1579, 1583,²⁾ 1608, 1610 atd.:

„ta svátost *samým* Kristem Pánem ustanovená“

vytištění přišla“, otištěn byl původní správný nadpis, kterýž pak i Bratři ve své edici podrželi a ani jednu literku nezjinačili. Zpráva tato, kterou pak i *Jungmann* převzal (*Hist. lit. čes.* II. vyd., 198), jest jen částečně správná. Vydání z r. 1583 obstarané Španovským (ne tedy Kurcpachem, ač snad i on nějak se Španovským spolupůsobil) bylo základem nejen vydání z r. 1609 a 1610, ale i bratrského, a převzalo nadpis již z originálu stavů. Nadpis vydání z r. 1579 a pak i bratrského z r. 1608 uchyluje se od nadpisu původního. Ale jak odchylka ta vznikla, není známo. — *M. Zachariáš Theobald* stěžuje si v předmluvě k *Hussitenkrieg* 1621, že Bratři ve svém vydání konfesse České nápis zfalšovali, píše místo: „kteří v pravě víře těla a krev Kristovu přijímají“ pouze: „kteří ve víře těla atd.“ Ale tato stížnost se nesrovnává se skutečností. (Srv. dále v seznamu jednotlivých vydání České konfesse v hlavě 80.)

¹⁾ *D. E. Jablonski* ve své *Historia Consensus Sandomiriensis* podává z německého vydání Henr. Kurcpacha z r. 1584 supplikaci stavů v latinském překladu uvádí datování této supplikace takto: „Dabamus Pragae in Comitibus Regni, quae Dominicā post Invocavit inchoata, usque ad Fer. III. post Wenceslai duravere, Die Ascensionis, a Nato Christo 1575.“ (p. 245.)

²⁾ Též v něm. vydání *Kurcpachově* z r. 1584. (Srv. *D. E. Jablonski*, *Historia Consensus Send.* p. 248.)

b) v Bratr. R.:

„ta svátost soucí Kristem Pánem ustanovená“

7. V XV. článku čteme:

a) v I. a II. Univ. R.,¹⁾ 1579, 1583,²⁾ 1608, 1610 atd.

„a přijímajícím se podává ... pro *vzbuzení* a potvrzení víry naší“

b) v Bratr. R.:

„tak přijímajícím se podává ... pro *zkořenění* a potvrzení“

8. V XV. článku čteme dále:

a) v 1579, 1583,³⁾ 1608, 1610 atd:

„přijímajíce duchovně a *podstatně*, věrou i také ústy“

b) v I. a II. Univ. R., Lat. R. a Bratr. R.:

„přijímajíce duchovně a *posvátně*, věrou i také ústy“

9. V XV. článku čteme hned dále:

a) v I. a II. Univ. R., Lat. R., Bratr. R., 1579, 1583,⁴⁾ 1608, 1610 atd.:

„v svátosti těla a krev Pána našeho Ježíše Krista,“

b) v 1579:

„svátosti těla a krve Pána našeho Ježíše Krista,“

10. V XVI. článku jsou slova:

a) v I. a II. Univ. R., 1579, 1583, 1608, 1610 atd.:

„kterého by se koli času *ku Pánu Bohu* skrze milost jeho v pravém pokání navrátili“

b) v Bratr. R.:

„kterého by se koli času *ku pokání* skrze milost jeho v pravém pokání navrátili“

11. Mimo to v rukopisu bratrském vypadla následující slova a věty, jež všude jinde jsou uvedeny:

a) v nadpisu I. článku schází slovo: „*obsaženém*“

b) v XI. článku věta: „v společnosti jedné víry, jedné lásky, jednoho ducha, jeden duchovní život vedou; však poněvadž takovým⁵⁾ svatým zde vždycky mnozí pokrytci připojení jsou“,

c) v XII. článku věta: „aniž k ní⁶⁾ jaká světská správa, moc, vládařství a panství tohoto světa přináležejí, nebo správu církevní a světskou jedmu od druhé Syn Boží odděliti jest ráčil. Též tak nemá církev“

d) v XV. článku věta: „ani také že nemůžeme milovati Krista Pána“

¹⁾ I. Univ. rukopis místo „potvrzení“ má „utvrzení“.

²⁾ Totéž co v pozn. 1. výše.

³⁾ Též v něm. vydání Kurcpachově z r. 1684. (Srv. E. D. Jablonski, Hist. Cons. Send. 248 a 249.)

⁴⁾ Srv. pozn. 1.

⁵⁾ V II. Univ. R. slova tato zní: „však pokudž k takovým“.

⁶⁾ V II. Univ. R.: „aniž k nim“.

e) v XXV. článku věta: „v 17. kap., že to jest¹⁾ život věčný poznati Boha pravého a kteréhož on poslal Jezu Krista.²⁾ A u téhož svatého Jana v 5. kapit.“

12. Konečně jsou v rukopisu bratrském některá přebytná slova, jež všude jinde právem nejsou. Tak v XXV. čl. ve slovech: „v samého jednoho v jednorozeného“ je přebytné: „jednoho v“, a dále ve slovech „Bůh otec,³⁾ Bůh syn, kterýž“ je přebytné: „Bůh syn“.⁴⁾

13. Na konec jest třeba ještě se zmíniti o chybě, která se vloudila do textu České konfesse hned z počátku. Na konci článku I. jsou slova, jež ve vydání bratrském z r. 1608 a pak v úředním vydání z r. 1609 a 1610 a vydáních dalších, založených na zmíněném vydání úředním správně zní: „A v V. knihách Mojžíšových v IV.“ Ale v rukopisech, ve vydání z r. 1579 a 1583 slova ta zní: „A v IV. knihách Mojžíšových v V.“ Toto přepsání nemá ovšem valného dosahu.⁵⁾

51. Důsledky textových odchylek. Původní text.

Všechny tuto uvedené textové odchylky jsou až na odchylku 8. („duchovně a podstatně“ — „duchovně a posvátně“) obsahově málo významny. Některé jsou zřejmé chyby opisovače rukopisu jako odchylky bratrského rukopisu uvedené sub 7., 10. a 12., jež jsou jediné v tomto rukopisu uvedeny; chybou opisovače v témže rukopisu vynechány i celé věty uvedené sub 11. a), b), c), d), e). — Chybou tiskovou je patrně odchylka z r. 1579 uvedená sub 2., 4. a 9., kteráž je též pouze v tomto vydání.

Některé odchylky mají však cenu pro zjištění větší či menší původnosti jednotlivých rukopisů. Tak pozoruhodno je, že I. universitní rukopis nemá žádného hlavního titulu. To nasvědčuje, že rukopis ten je z doby, kdy Česká konfesse ještě neměla určitého titulu, tedy z doby, kdy právě byla sepsána, z doby sněmování roku 1575. Když pak nově sepsanému spisu byl dán titul, jest jeho prvotní forma patrně uchována v tom textu, jaký je za-

¹⁾ V II. Univ. R.: „že jest to“.

²⁾ V II. Univ. R.: „Ježíše Krista“. Viz též v hlavě 91. v textu.

³⁾ V II. Univ. R. „Votec“. — Takových menších odchylek textových, jak tuto jsou uvedeny, je v II. Univ. R. ještě několik.

⁴⁾ Všechny tuto uvedené citáty z bratrského rukopisu (XIV. sv. Br. arch. v čes. mus. f. 71—91) jsou v jeho otisku ve Sněmích IV., str. 183 etc., pokud se týká I.—XXV. článku, poněvadž převráceně a nesprávně otištěny.

⁵⁾ Je však pozoruhodno, že *jesuitský polemický spis proti České konfessi* z doby po sněmu 1608 ale před 13. říjnem 1608, o němž viz výše str. 205, 2, jakož i dále v hlavě 85., tohoto pochybení dobře si všímá a je vytýká: „Postremo in hoc articulo citatur quaedam scriptura ex libro Numerorum, quae tamen est in Deutoronomio inserta“.

chován v II. universitním rukopisu a v latinském překladu z r. 1575 poslaném do Říma, potvrzen v bratrském rukopisu a pak otištěn 1583 a 1610. Verse obsažená ve vydání z r. 1579 a bratrském z r. 1608 jest patrně nejpozdější.

To potvrzuje i zakončení supplikace. Znění prvotní je jistě nejlíp uchováno v I. a II. rukopise universitním, latinském a bratrském. Když tyto rukopisy byly psány, sněm nebyl ještě ukončen, a proto jest datování supplikace zcela prosté. Teprve po ukončení sněmu pociťována byla potřeba vsunouti poznámku o trvání sněmu, jak to pak ve všech tiscích je uvedeno.

Verse uvedená sub 5. „ničehéhož“, jak se vyskytuje v I. a II. universitním rukopise a ve všech tiscích, je sice nepatrnou odchylkou, ale ukazuje, jak svědomitě a bedlivě i takové staré tvary byly v jednotlivých tiscích zachovávány. Významná je okolnost, že tento starý tvar je v I. a II. rukopisu universitním, ale ne v bratrském: může býti pokládána za doklad, že právě text I. a II. rukopisu universitního — a nikoliv text bratrského rukopisu — byl uznán za pravý text České konfesse a proto i rozšířen tiskem.

Všechny tyto odchylky jsou obsahově bezvýznamny a jen formálně zajímavé. Jinak je tomu s odchylkou uvedenou sub 8. Původní verse je zcela jistě ta, která je obsažena v rukopisech I. a II. universitním, latinském vatikánském a bratrském „duchovně a posvátně“. Verse druhá, všeobecně uváděná ve všech tiscích, povstala teprve později, a proto nemůže býti v žádném opise původního originálu. Jest to táž textová změna, o níž již bylo řečeno,¹⁾ že ji Václav Vřesovec chtěl vymoci. Páni pod obojí se jí vzpírali, ale konečně ji pan Vřesovec patrně přece vymohl, tím spíše, že se týkala téměř jen jediné písmeny.²⁾ Bratři zvěděli o změně té záhy.³⁾ Ovšem dle zprávy bratrské⁴⁾ sporné slovo „posvátně“ by se mělo hledati vlastně v jiné souvislosti, totiž ve větě: „Chléb jest tělo Kristovo posvátně“.⁵⁾ Ale v té souvislosti slovo to nikde není. Slova v témže XV. článku se vyskytující: „pravé tělo ...

¹⁾ Srv. nahoře str. 244.

²⁾ Snad již ve vydání prvním z r. 1575-9 změna ta byla uvedena. Aspoň slova Ond. Štefana výše zmíněná (str. 290, 2) ze dne 5. února 1576 nemohou se týkati pozdějšího vydání, netýkají-li se exempláře podaného císaři, jenž by dle toho před 5. únorem 1576 též byl musil býti pozměněn. — Chr. Herdesianus v Norimberce již ve svém listu ze 27. srpna 1575 zmiňuje se o tomto místě v Čes. konfessi tak, že se zdá, že měl v rukou text na tomto místě pozměněný. Viz o jeho listu dále, str. 320 pozn. 1.

³⁾ Viz pozn. 2. — Ale r. 1577 neví Pressius ještě nic o této změně (srv. list Pressiovo z 10. říj. 1577. Ladislavu ml. z Lobkovic v XII. sv. Br. arch., fol. 332). Vydáním České konfesse z r. 1579 obstaraným od Václ. Vřesovce stala se verse ta všeobecně známou.

⁴⁾ Pozn. sen. Jana Eneáše v XIV. sv. Br. arch. f. 87.

⁵⁾ Srv. nahoře str. 244.

pravá krev“ jsou ve všech rukopisech i tiscích stejně uvedena bez „posvátně“. Proto tato zpráva bratrského diaria může se vztahovati jediné na slova „duchovně a posvátně“, s čímž souhlasí i zpráva Štefanova. Zpráva bratrského diaria jest tu nedosti přesná.

Máme-li shrnouti důsledky, k nimž různé textové odchylky dosud uvedené poukazují, musíme říci toto:

Z versí jmenovaných je nejstarší a nejpůvodnější nahoře uvedená sub 1. c (a pak 1. a, 2. a, 3. b, 4. a, 5. a, 6. a, 7. a, 8. b 9. a a 10. a. Text ten je vesměs a jediné obsažen v I. rukopisu universitním, který je tedy nejpůvodnější ze všech známých, a jest z doby sněmovní roku 1575.

Z téže doby sněmovní, ale o několik asi dní pozdější, je text v II. universitním rukopisu, který je s textem I. univ. rukopisu téměř totožný, liše se od něho zvláště nadpisem (1. a), jakož i text latinského překladu, částečně otištěný v Theinerových Annales, částečně pak v opisu uložený v zem. archivu — shodný s II. univ. rukop., jak je zřejmo zvláště z datování supplikace, z hlavního titulu a znění XV. článku.

Rovněž z doby sněmovní je rukopis bratrský, jak je zřejmo již z datování supplikace; ačkoli však přináší jako zmíněné ostatní rukopisy cenný doklad k původnosti hlavního titulu a slova „posvátně“, přece ztrácí cenu pro mnohé chyby textové zaviněné opisovačem. Teprve poznámky opravné seniora Eneáše cenu jeho zase zvyšují.

Vedle nejlepších a nejpůvodnějších textů rukopisů universitních a překladu latinského prvé místo zaujímá, co se týče správnosti textové, vydání Michala Španovského z r. 1583, jež bylo roku 1609 a 1610 znova otištěno a stalo se textem oficiálním. Souhlasit úplně s původním textem ve všech bodech, až na to, že a) má již titul — a to jest vydání tomu ovšem jen k prospěchu —, a to titul starší dle verse 1. a, jak je uchována v II. rukop. univ. a v latinském překladu, b) má obšírnější datování ve všech tiscích obvyklé, což ovšem též není závadou; c) má v XV. článku pozdější textovou odchylku „podstatně“ dle verse 8. a, jež sice nebyla v původním textu, ale v tichosti téměř beze všeliké námitky¹⁾ si zjednala platnost. Nad to ve vydání úředním z r. 1609 a 1610 je opravena chyba na konci I. článku, vlnivší se již do originálu České konfesse. Oprava ta jest tomuto vydání ovšem jen k prospěchu. Proti všem těmto čtyřem textovým změnám nelze tudíž se stanoviska stavů nic namítati, a také všechny tři nabyly oficiální platnosti.

Vydání německá a latinská mají podkladem vesměs text tohoto vydání z r. 1583 a 1610.

Méně správné je vydání z r. 1579, v němž v titulu je obsažena nejpozdější verse 1. b, a jež mimo to přináší i nesprávný text

¹⁾ Až totiž na námitku zmíněnou Ond. Štefanem. Viz nahoře str. 290, 2.

chován v II. universitním rukopisu a v latinském překladu z r. 1575 poslaném do Říma, potvrzen v bratrském rukopisu a pak otištěn 1583 a 1610. Verse obsažená ve vydání z r. 1579 a bratrském z r. 1608 jest patrně nejpozdější.

To potvrzuje i zakončení supplikace. Znění prvotní je jistě nejlíp uchováno v I. a II. rukopise universitním, latinském a bratrském. Když tyto rukopisy byly psány, sněm nebyl ještě ukončen, a proto jest datování supplikace zcela prosté. Teprve po ukončení sněmu pocíťována byla potřeba vsunouti poznámku o trvání sněmu, jak to pak ve všech tiscích je uvedeno.

Verse uvedená sub 5. „ničehéhož“, jak se vyskytuje v I. a II. universitním rukopise a ve všech tiscích, je sice nepatrnou odchylkou, ale ukazuje, jak svědomitě a bedlivě i takové staré tvary byly v jednotlivých tiscích zachovávány. Významná je okolnost, že tento starý tvar je v I. a II. rukopisu universitním, ale ne v bratrském: může býti pokládána za doklad, že právě text I. a II. rukopisu universitního — a nikoliv text bratrského rukopisu — byl uznán za pravý text České konfesse a proto i rozšířen tiskem.

Všechny tyto odchylky jsou obsahově bezvýznamny a jen formálně zajímavé. Jinak je tomu s odchylkou uvedenou sub 8. Původní verse je zcela jistě ta, která je obsažena v rukopisech I. a II. universitním, latinském vatikánském a bratrském „duchovně a posvátně“. Verse druhá, všeobecně uváděná ve všech tiscích, povstala teprve později, a proto nemůže býti v žádném opise původního originálu. Jest to táž textová změna, o níž již bylo řečeno,¹⁾ že ji Václav Vřesovec chtěl vymoci. Páni pod obojí se jí vzpírali, ale konečně ji pan Vřesovec patrně přece vymohl, tím spíše, že se týkala téměř jen jediné písmeny.²⁾ Bratři zvěděli o změně té záhy.³⁾ Ovšem dle zprávy bratrské⁴⁾ sporné slovo „posvátně“ by se mělo hledati vlastně v jiné souvislosti, totiž ve větě: „Chléb jest tělo Kristovo posvátně“.⁵⁾ Ale v té souvislosti slovo to nikde není. Slova v témže XV. článku se vyskytující: „pravé tělo ...

¹⁾ Srv. nahoře str. 244.

²⁾ Snad již ve vydání prvém z r. 1575-9 změna ta byla uvedena. Aspoň slova Ond. Štefana výše zmíněná (str. 290, 2) ze dne 5. února 1576 nemohou se týkati pozdějšího vydání, netýkají-li se exempláře podaného císaři, jenž by dle toho před 5. únorem 1576 též byl musil býti pozměněn. — Chr. Herdesianus v Norimberce již ve svém listu ze 27. srpna 1575 zmiňuje se o tomto místě v Čes. konfessi tak, že se zdá, že měl v rukou text na tomto místě pozměněný. Viz o jeho listu dále, str. 320 pozn. 1.

³⁾ Viz pozn. 2. — Ale r. 1577 neví Pressius ještě nic o této změně (srv. list Pressiův z 10. říj. 1577. Ladislavu ml. z Lobkovic v XII. sv. Br. arch., fol. 332). Vydáním České konfesse z r. 1579 obstaraným od Václ. Vřesovce stala se verse ta všeobecně známou.

⁴⁾ Pozn. sen. Jana Eneáše v XIV. sv. Br. arch. f. 87.

⁵⁾ Srv. nahoře str. 244.

pravá krev“ jsou ve všech rukopisech i tiscích stejně uvedena bez „posvátně“. Proto tato zpráva bratrského diaria může se vztahovati jediné na slova „duchovně a posvátně“, s čímž souhlasí i zpráva Štefanova. Zpráva bratrského diaria jest tu nedosti přesná.

Máme-li shrnouti důsledky, k nimž různé textové odchylky dosud uvedené poukazují, musíme říci toto:

Z versí jmenovaných je nejstarší a nejpůvodnější nahoře uvedená sub 1. c (a pak 1. a,) 2. a, 3. b, 4. a, 5. a, 6. a, 7. a, 8. b 9. a a 10. a. Text ten je vesměs a jediné obsažen v I. rukopisu universitním, který je tedy nejpůvodnější ze všech známých, a jest z doby sněmovní roku 1575.

Z téže doby sněmovní, ale o několik asi dní pozdější, je text v II. universitním rukopisu, který je s textem I. univ. rukopisu téměř totožný, liše se od něho zvláště nadpisem (1. a), jakož i text latinského překladu, částečně otištěný v Theinerových Annales, částečně pak v opisu uložený v zem. archivu — shodný s II. univ. rukop., jak je zřejmo zvláště z datování supplikace, z hlavního titulu a znění XV. článku.

Rovněž z doby sněmovní je rukopis bratrský, jak je zřejmo již z datování supplikace; ačkoli však přináší jako zmíněné ostatní rukopisy cenný doklad k původnosti hlavního titulu a slova „posvátně“, přece ztrácí cenu pro mnohé chyby textové zaviněné opisovačem. Teprve poznámky opravné seniora Eneáše cenu jeho zase zvyšují.

Vedle nejlepších a nejpůvodnějších textů rukopisů universitních a překladu latinského prvé místo zaujímá, co se týče správnosti textové, vydání Michala Španovského z r. 1583, jež bylo roku 1609 a 1610 znova otištěno a stalo se textem oficiálním. Souhlasí úplně s původním textem ve všech bodech, až na to, že a) má již titul — a to jest vydání tomu ovšem jen k prospěchu —, a to titul starší dle verse 1. a, jak je uchována v II. rukop. univ. a v latinském překladu, b) má obšírnější datování ve všech tiscích obvyklé, což ovšem též není závadou; c) má v XV. článku pozdější textovou odchylku „podstatně“ dle verse 8. a, jež sice nebyla v původním textu, ale v tichosti téměř beze všeliké námitky¹⁾ si zjednala platnost. Nad to ve vydání úředním z r. 1609 a 1610 je opravena chyba na konci I. článku, vloudivší se již do originálu České konfesse. Oprava ta jest tomuto vydání ovšem jen k prospěchu. Proti všem těmto čtyřem textovým změnám nelze tudíž se stanoviska stavů nic namítati, a také všechny tři nabyly oficiální platnosti.

Vydání německá a latinská mají podkladem vesměs text tohoto vydání z r. 1583 a 1610.

Méně správné je vydání z r. 1579, v němž v titulu je obsažena nejpozdější verse 1. b, a jež mimo to přináší i nesprávný text

¹⁾ Až totiž na námitku zmíněnou Ond. Štefanem. Viz nahoře str. 290, 2.

uvedený nahoře sub 2. b a 9. b, nehledě k obšírnějšímu datování a slovu „podstatně“, jež jsou i ve vydání z r. 1583.

Bratrské vydání z r. 1608 má vesměs podkladem vydání z roku 1583 a toliko v titulu převzalo text dle r. 1579.

Z toho všeho vysvitá, že až na jedinou, ale v tichosti všeobecně uznanou, textovou změnu všechny ostatní textové odchylky, jež v různých rukopisech a tiscích České konfesse se vyskytují, jsou obsahově beze všeho dosahu. Oficiálního významu nabylo vydání, jež v každém směru to zasluhuje a podává nejstarší oficiální text nejlip a nej-správněji.¹⁾ Proto má pravdu J. A. Komenský, když píše:²⁾ „Augšpurská konfessi víc než jednou proměněna jest. Naše Česká v tom chvála Pánu Bohu šťastnější jest; k témuž textu hlásíme se všickni“.

52. Formální a methodické spracování České konfesse.

Přihlédneme-li k formálnímu a methodickému spracování České konfesse, shledáme, že má ovšem své slabé stránky, zaviněné zvláště chvatem práce v čas sněmování. Slabosti tyto sotva lze ostřeji a příkřeji kritisovati, než jak to činí v Bratrském diariu senior Jednoty³⁾ z doby asi po roce 1579, když dí: „Non est exquisitum opus. Mluvení nevlastní, netheol., leckdes i nečesky. Jako třebas bytedlnost, soběvolnost, schůzky církevní. I věci tak se někde předkládají, jako by hlinu mátl neb z písku provaz dělal; aneb jako by písař sám nevěděl, co píše. Písma nevlastními slovy vedena. O klíčích bídný smysl. Byl by hned mši s klíči srovnal. I modlitby i od-davky do klíčů vstrčil. Poněkud není div, když psáno v šustu při sněmu

¹⁾ Vydání České konfesse v *Sněmích* IV. z r. 1886 jest, jak již pověděno, ne-spolehlivé, ježto podává bratrský rukopis dosti nesprávný a to opět nesprávně. — Vydání *Ferd. Hrejsy* z r. 1903 bylo pořízeno na základě vydání z r. 1609 a 1610 se zřetelem k vydání bratrskému z r. 1608 a k vydání z r. 1583. Titul byl zkrácen. Ně-kolik tiskových chyb nutno je ve vydání tom opravit. Na konci tohoto spisu ve hlavě 91. otiskujeme Českou konfessi znova. Budeť nutno na její obsah a text v dalším pojednání častěji odkazovati.

²⁾ V Ohlášení (*J. Müller*), str. 121.

³⁾ V *XIV. sv. Br. arch.*, fol. 92. Poznámka tato jest psána jinou rukou než rukopis, tedy ne rukou písařovou; také jinou rukou než seniora Encáše, redaktora tohoto svazku, a než seniora Kálefa, jehož rukopis jest na fol. 49. Také není z ruky J. A. Komenského, který in margine četné poznámky přičinil. Tato kritická po-známka spolu s poznámkou předcházející na téže straně, jež poukazuje na tisk České konfesse z r. 1579, a spolu s obsahem České konfesse následujícím na fol. 92 jest tedy psána teprve po tisku z r. 1579. Ale neznámo kým, ježto senior Štefan zemřel roku 1577 po svatodušních svátcích. Poznámka: „Mohliť sou přestati na naši...“ zdá se nasvědčovati, že pisatelem je někdo, kdo roku 1575 o přijetí Bratrské konfesse se stavy pod obojí jednal aneb o tom jednání věděl. Snad Kálef diktoval tuto poznámku? Nelze to zjistiti.

a divně opravováno. Mohliť sou přestati na naši, když způsobilější udělati neuměli.“ Tato slova, i když jsou to slova některého seniora, nemohou přece míti význam klidného úsudku proneseného jménem Jednoty. Mají příliš ráz osobní a nálady neklidné, podrážděné, jež chyby zvětšuje a před-ností nedbá. Také dlužno toho dbáti, že takto kritisovaný rukopis bratrský je znešvařen řadou chyb, jež jsou zaviněny právě opisovačem a nikoli konfessi samou.

Přes to třeba přiznati, že Česká konfesse formálně má vskutku některé slabé stránky, jež bratrský kritik příkře vyznačil. Konfesse Bratrská, sepsaná po mnohé klidné rozvaze a úsilné práci a vždy znova upravovaná, je ovšem formálně značně dokonalejší a v tom směru vyniká i nad vyznání Augšpurské. České konfessi bylo by prospělo, kdyby byly bývaly provedeny ještě některé stilistické opravy, a kdyby látka lip byla pod jednotlivými nadpisy sestavena. Lze pozorovati, že nedostávalo se času k urovnání některých stilistických nedostatků. Také v tom směru vadilo, že bylo mnoho spolupracovníků, kteří se tu chtěli uplatniti.

Ale nehledíme-li k těmto více jen aesthetickým úvahám slohovým, jež se týkají jen poslední zevní úpravy, ale nikterak nemají co činiti s vnitřním obsahem, dlužno uznati, že se autorům České konfesse vý-borně podařilo v České konfessi dáti snášelivému, mírně kon-fessijnímu, evangelickému křesťanství praktického směru stručný a mírný výraz. Celé dílo vyhovuje výborně svému účelu, aby bylo vyznáním víry české novoutrakvistické církve.

V tom smyslu píše nad jiné vynikající člen Jednoty z pozdější doby, J. A. Komenský, o sepsání České konfesse¹⁾: „I sepsali tu konfessi tak, jakž jest, tou rozšafností, která se netoliko naší straně, ale i Augšpurské konfessi theologům dobře líbila“. Slova ta jsou spolu důkazem, že v kruzích seniorů někdejší podrážděná nálada časem se změnila v smýšlení klidné, kdy bylo lze i Českou konfessi klidně posouditi a dobré její stránky plně uznati.

53. Kterak byly jednotlivé prameny v České konfessi spracovány.

Česká konfesse sestává z 25 článků, jichž obsah naznačují tyto nadpisy: 1. O slovu božím v písmích svatých. 2. O Bohu. 3. O Trojici svaté. 4. O pádu prvních rodičů a hříchu přirozeném. 5. O svobodné vůli. 6. O původu, příčině a velikosti hřícha. 7. O zákonu. 8. O ospra-vedlnění. 9. O víře. 10. O dobrých skutcích. 11. O církvi boží. 12. O klí-čích církve aneb moci její ouřední. 13. O velebných svátostech. 14. O křtu. 15. O večeri Páně. 16. O pokání. 17. O zpovědi. 18. O služebnících cír-kevních. 19. O řádích církevních. 20. O vrchnosti světské. 21. O man-

¹⁾ Ohlášení (*J. Müller*) str. 92.

želství. 22. O památce svatých. 23. O postu. 24. O vzkříšení mrtvých a posledním soudu. 25. O životu věčném.

Srovnáme-li obsah těchto článků s vyznáním Augsburským a Bratrským, shledáme, že lze též obsah najít v následujících člancích všech tří konfessí:

České vyznání	Augsb. vyznání 1530	Bratrské vyznání 1574
Článek 1.	—	1. a 10.
2.	1.	3.
3.	3.	3., 6.
4.	2.	4.
5.	18.	
6.	19.	
7.	—	7.
8.	4., 5., 6.	6.
9.	6., 20.	
10.	6.	
11.	7., 8.	8.
12.	28., 5.	9., 14.
13.	13.	11.
14.	9.	12.
15.	10., 22., 24.	13.
16.	12.	5.
17.	11., 25.	
18.	14.	
19.	15., 28.	15.
20.	16.	16.
21.	23., 27.	19.
22.	21.	17.
23.	26.	18.
24.	17.	20.
25.	—	

Mají tedy všechny tři konfesse též obsah, ač ne v témž pořadí. Jen schází ve vyznání Augsburském obsah článku 1. a 25. České konfesse a v České konfessi schází obsah 2. článku Bratrského vyznání (o katechismu).

Srovnáme-li pak samo znění jednotlivých článků podrobně, shledáme: Obsah I. článku České konfesse (o slovu

božím) jest dle smyslu přejat téměř úplně, třeba ne vždy doslovně, z Bratrského vyznání a částečně i z I. článku synody z 7. července roku 1421, dle textu latinského otištěného v *Antiqua et constans confessio fidei* z r. 1574.¹⁾ Stavové byli si mimo to vědomi, jak naznačují sami²⁾ ve zmíněném již „Vejtahu z sněmův“³⁾ ne sice doslovného ale věcného souhlasu s I. článkem synodního snesení z r. 1417,⁴⁾ I. to článkem Pražských čtyř artikulů, jednajícím o svobodném kázání slova božího, a I.—III. článkem sjezdu z 29. ledna r. 1524.⁵⁾

Článek II. (o Bohu) jest přejat úplně z I. článku Augsburského vyznání a to skoro doslovně.⁶⁾

Článek III. (o Trojici svaté) nemá k prvému odstavci o Bohu Otci mně známých parallel. Stavové byli si tu vědomi souhlasu se starou písní: „Profitentes trinitatem“, „Vyznávajice atd.“⁷⁾ Druhý odstavec, jednající o Kristu, jest převzat doslovně z III. článku Augsburského vyznání. Odstavec pak třetí, o Duchu svatém, jest částečně sepsán podle

¹⁾ Jak slova ta znějí v *České konfessi*, viz dále v hlavě 91. — V *konfessi Bratrské* z r. 1574 čteme v čl. 1.: „... učí o písmích svatých celé Bibli starého a nového zákona, ... že sou pravá, jistá, víry hodná, jimžto se žádná jiná jakákoli lidská psaní vrovnat nemohou, ale postoupiti, jako lidská Božím, musejí ... Neb se v nich všecko, čehožkoli k učení ... potřebí jest, úplně a cele zdržuje.“ — A v *I. článku synody z roku 1421* (*Confessio et explanatio fidei* ... ve spisu *Antiqua et constans confessio fidei* ... 1574 — viz nahoře str. 10 nsl.): „Imprimis vera fide et pio corde credimus et ... confitemur ... omne verbum Dei sacrae scripturae novi et veteris Testamenti esse simpliciter et immobiliter verum, sanctum et catholicum“. Text český tohoto článku, uváděný ve Vejtahu, tak nepřiléhá. Viz *Sněmy IV.*, 185 a *Vejtah v Br. arch. XIV.*, fol. 93. — Jest pozoruhodno, že ve Vejtahu je zachováván počet a pořad článků synody z r. 1421 a sjezdu z r. 1524 ve shodě s otiskem těchto článků v *Antiqua et constans confessio*, ale odlišně od verse, kterou podává jednak *Fr. Palachý*, *Urkundliche Beiträge des Hussitenkrieges*. I., č. 125, a *Vavřínek z Březové*, *Kronika Husitská* (*Jos. Emler*, *Prameny dějin českých*, V., str. 499 nsl.), jednak *Bartoš Pisar* ve své *Kronice* (*Josef V. Šimák*, *Prameny dějin českých*, VI., str. 21 nsl.).

²⁾ Citáty z písmen, na něž odkazují buď „Vejtah z sněmův“ anebo poznámky in margine České konfesse v *Br. arch. XIV.* aneb i různé tisky, jsou uvedeny při textu České konfesse. Viz hlavu 91. Česká konfesse sama přirozeně se vždy dovolává písmen, a závislost konfesse této na písmu sv. je samozřejmá.

³⁾ Srv. nahoře str. 152 a 172. Otisk ve *Sněmích IV.*, je proveden tím způsobem, že při jednotlivých člancích konfesse otištěny jsou pod čarou z Vejtahu (*Br. arch. XIV.* f. 93 a nsl.) příslušné citáty, ale tak, že spracovány jsou v jedno s poznámkami, jež jsou in margine České konfesse v *Br. arch. XIV.* při jednotlivých člancích, při čemž, byla-li kde odchylka, dána přednost poznámce in margine — obyčejně chybné. Proto je otisk na několika takových místech nesprávný. Je tudíž nutno dbáti originálu Vejtahu v *Br. arch. XIV.*

⁴⁾ Srv. *Fr. Dvorský*, *Počátky kalicha a artikule Pražské* již r. 1417, str. 38 nsl.

⁵⁾ *Vejtah v Br. arch. XIV.* f. 93. — *Sněmy IV.*, 185.

⁶⁾ In margine České konfesse v *Br. arch. XIV.*, f. 75: „Z článků víry sněmu léta 1421 art. II.“ — Paralely z Augsb. konfesse uvádím na konci v hlavě 91.

⁷⁾ Odkaz na tuto církevní píseň trojiční je rovněž jen in margine České konf. v *Br. arch. XIV.* 75. Je míněna píseň otištěná v *Antiqua et constans confessio* z r. 1562/1574. O stáří této písně i dalších viz nahoře str. 11.

III. článku Bratrské konfesse. Stavové mohli se dovolávat souhlasu se synodou z r. 1421 čl. II.,¹⁾ jakož i výkladu M. Jana Husi na články víry obecné²⁾ a jeho kázání o vysvětlení víry jeho o Pánu Bohu a Trojici svaté.³⁾

V článku IV. (o pádu prvních rodičů) jest první odstavec (o Adamovi) dle smyslu a jednotlivých slov převzat ze IV. článku Bratrské konfesse, začátek pak a konec druhého odstavce (o hříchu dědičném) jest doslovně vzat z II. článku Augsburského vyznání. Ostatek pak i tohoto odstavce dle smyslu připomíná IV. čl. Bratrského vyznání, aniž se slova kryjí. Při tomto článku vzpomínali stavové traktátů Husových na desatero přikázání, o smrtelném hříchu a o sedmi hříších smrtelných.⁴⁾

V. článek (o svobodné vůli) jest skoro celý doslovně převzat z Augsburského vyznání z XVIII. článku. Obsah připomíná Husův traktát „O poznání a milování Pána Boha“.⁵⁾

VI. článek (o původě, příčině a velikosti hřícha) obsahuje v první polovině XIX. článek Augustany a to slovo za slovem. Ostatek upomíná na Bratrskou konfesi a na její opravdovost proti hříchu v článku IV., aniž je doslovně z ní co převzato. Stavové se v článku tom opírají o IV. článek Pražských artikulů z roku 1417 (o stavování hříchů smrtelných), IV. to artikul synody z roku 1417.⁶⁾

VII. článek (o zákonu) obsahuje v první polovině výrazy a myšlenky obdobné II. článku Šmalkaldských artikulů, v druhé pak polovině obdobné III. článku téhož spisu; slova „od smrti věčné a moci ďábelské“

¹⁾ Otištěn ve Vejtahu v *Br. arch. XIV.*, fol. 93. — *Sněmy IV.*, 186.

²⁾ Vejtah (*Br. arch. XIV.*, f. 94) dodává: „jest traktát obšírný“. Míni se tím „Výklad víry“ (srv. *Václav Flajšhans*, Literární činnost M. Jana Husi str. 23), ve vydání *Erbenově* v I. dílu str. 1 a násl. — Vejtah, dovolává se Husových spisů českých, uvádí spisy ty jen všeobecně bez bližšího označení anebo dle *norimberského vydání* českých spisů Husových (Postilly a j.) z r. 1563. Latinských spisů se dovolává vždy dle *norimberského vydání* spisů Husových z r. 1558.

³⁾ Vejtah (*Br. arch. XIV.*, f. 94) dokládá: „To (kázání Husovo) se najde v počtu jeho knih tisknutých v prvním podílu listu 48. To že jest obšírné, nemohlo se tuto položit.“ Jest v *norimberském vydání* českém 1568 v II. dílu Postilly na fol. 47—50.

⁴⁾ Vejtah (*Br. arch. XIV.*, f. 94): „Mistr Jan Hus v traktátu na desatero Boží přikázání, jenž jest dosti obšírné. Item traktát o smrtelném hříchu téhož M. Jana Husi v knihách tisknutých v předním dílu list 32. Item traktát v též knize téhož M. Jana Husi o sedmi hříších smrtelných, folio 36.“ — Traktát na desatero atd. viz v *Erbenově* vydání spisů Husových I., str. 52—285. Jest to „Výklad desatera božího přikázání“. — Spisem „o sedmi hříších smrtelných“ je míněn latinský spis *Husův*: „De tribus hostibus hominis et septem peccatis mortalibus“ v lat. vyd. 1558 I., fol. 36. — Spisem pak „o smrtelném hříchu“ je označen spis: „De peccato mortali“ v lat. vydání I., fol. 32.

⁵⁾ Vejtah (*Br. arch. XIV.*, 94): „Traktát M. Jana Husi o poznání a milování Pána Boha má tři kapitoly a jest v knihách tištěných v předním dílu fol. 35.“ Jest to latinský spis „De cognitione et dilectione Dei“ v lat. vyd. 1558 I., fol. 35.

⁶⁾ Otištěn v *Sněmích IV.*, 188 dle *Vejtahu*, fol. 94.

jsou převzata z českého překladu Malého katechismu Dr. M. Luter. Stavové se dovolávají ve Vejtahu jediné slov písma v II. Mojž. 20. kap.¹⁾ VIII. článek (o ospravedlnění) jest z valné části sestaven z IV., V. a VI. článku Augustany, jež skoro úplně do článku jsou pojaty. Ostatek upomíná na VI. článek Bratrské konfesse a její důraz na posvěcení, ale jen dle smyslu. Je v souhlasu s článkem X. synody z r. 1421²⁾ a Husovým traktátem „O šesti bludích“, kap. 3.³⁾

Článek IX. (o víře) připomíná obsahem a některými výrazy článek XX. Augsb. vyznání, v některých pak slovech (na konci) téhož vyznání článek VI. Dle smyslu jest tento článek o víře blízký VI. článku Bratrské konfesse jakož i případně otázce z Bratrského katechismu,⁴⁾ kladá podobně důraz na srdečnou víru v Krista. Opírá se z domácích pramenů o Husův traktát: „Co jest věřití?“⁵⁾

Článek X. (o dobrých skutcích) dle smyslu je blízký VII. článku Bratrské konfesse, zdůrazňuje dobré skutky a opravdový křesťanský život, ale jen tu a tam přejímá odtud i některá slova. Na jednom místě lze sledovati i vliv VI. a XX. článku Augsb. vyznání. Stavové tu vzpomínají čl. IV. synody z r. 1417.⁶⁾ (aby všichni hříchové smrtelní byli stavováni), Husova výkladu žalmu 118,⁷⁾ a jeho traktátu „O církvi“, kap. 19.⁸⁾

V článku XI. (o církvi) jest zpracována I. polovina VII. článku a celý VIII. článek Augsb. vyznání a to vše je doplněno ve smyslu VIII. článku Bratrské konfesse důrazem na církevní kázeň; také připomínají mnohá slova a věty slova z předmluvy M. Kolína k novoutrakvistické konfessi z r. 1562/1574.⁹⁾ Stavové tu vzpomínali Husova spisu „O církvi“,¹⁰⁾ jakož i spisu Husovi připisovaného „O jednotě církve“.¹¹⁾

¹⁾ *Vejtah*, fol. 94. *Sněmy IV.*, 188 citát tento změnily dle poznámky in margine při Čes. konf., až se stal nesrozumitelným.

²⁾ Otištěn v *Sněmích IV.*, 189 dle *Vejtahu*, fol. 95.

³⁾ *Vejtah*, fol. 95 uvádí slova ta doslovně, a dle něho i *Sněmy IV.*, 188. Spis je otištěn v *Čes. vydání Husových spisů z r. 1563* II., 217 násl.

⁴⁾ Srv. otázku 72. a 73. vydání z r. 1608, otištěného L. B. Kašparem 1878.

⁵⁾ *Vejtah*, fol. 95: „v knihách tisknutých v prvním dílu, fol. 169.“ Jest to spis: „Quaestio de credere“, v lat. vyd. 1558. I. 169—170. — Poznámka in margine při České konf. v *Br. arch. XIV.*, 79 odkazuje ještě na Sněm léta 1421, art. X.

⁶⁾ Srv. 300, 6.

⁷⁾ *Vejtah*, fol. 95: „jest v knihách jeho v druhém dílu, fol. 273.“ (*Sněmy IV.*, 190, nesprávně citují dle zmíněné poznámky in margine „173“.) Je míněn spis *Husův*: „Psalmus“ 118 v II. dílu jeho lat. spisů 1558. II., 272—339.

⁸⁾ *Vejtah*, fol. 95. Jest to lat. spis: „De ecclesia“, v lat. spis. 1558, I., 196—255. Poznámka in margine v *Br. arch. XIV.*, 79 odkazuje ještě na synodu z r. 1421 art. VIII.

⁹⁾ Viz nahoře str. 10.

¹⁰⁾ Jest to spis právě (pozn. 8) zmíněný: „De ecclesia“. *Vejtah z sněmův*, fol. 96 dokládá o něm: „Nachází se ta kniha mezi tisknutými v předním dílu folio 196, má kap. 23.“

¹¹⁾ *Vejtah*, fol. 96 dle: „Item v knize o jednotě církve. Ta se nachází v prvním dílu jeho knih fol. 446.“ Jest to spis „de unitate ecclesiae et schismate“ otištěný v lat. spisech I., 445—448. Ale číslování této poslední části I. dílu Husových spisů

Článek XII. (o klíčích církve anebo moci její úřední) připomíná smyslem XXVIII. článek Augsb. vyznání a IX. a XIV. článek konfesse Bratrské a místy i doslovně čerpá z XXVIII, na jednom místě i z V. článku Augustany. Nadpis není dosti přilehavý a měl by spíše znít: O úřadu služebníků církevních a o duchovní moci církve. Moc klíčů omezuje se tu na duchovní prostředky. Článek je v souvislosti s III. článkem Pražských artikulů (synody z roku 1417),¹⁾ jakož i s Husovým spisem „O šesti bludích“, kap. 3.²⁾

Článek XIII. (o velebných svátostech) převzal XIII. článek Augsb. vyznání a to dosti doslovně a doplňuje jej mnohými výrazy a myšlenkami, jež připomínají XI. článek Bratrského vyznání. Luterský výraz „v pravdě a v skutku“ jest tu též uveden, výrazy však bratrské „posvátně“, „vysvědčená“, „k vyznamenání“ scházejí, — ale přes to se zdůrazňuje v duchu Bratrské konfesse duchovní účastenství Krista.

Článek XIV. (o křtu) jest téměř celý sestaven z článků o křtu v Malém katechismu Dra M. Luter a z IX. článku Augsb. vyznání. Děje se tak se vzpomínkou na 26. čl. synody léta 1421³⁾ a 7. článek sjezdu léta 1524⁴⁾ a na píseň starých Čechů o svátostech odst. 16.⁵⁾

Článek XV. (o večeři Páně) přejímá doslovně jenom část X. článku Augsb. vyznání dle českého překladu latinského textu z r. 1530 a opírá se též o XXIV. článek téhož vyznání. Spolu přejímá doslovně i význačná slova XIII. článku Bratrského vyznání a to dle vydání z r. 1536.⁶⁾ Bratrský výraz „posvátně“ v oficiálním vydání schází, luterský výraz „pravě“⁷⁾, „podstatně“, i „ústý“ jest tu uveden. Ale při tom zase ve smyslu Bratrské konfesse staví se do popředí duchovní obecenství s Kristem a milování bližních. Stavové v článku tom se cítili za jedno

je nesprávné, a část stran se opakuje. V rejstříku je pro tento spis označena str. 476. *Vlast. Kybal*, M. Matěj z Janova, 1905 str. 80. dovozuje, že je spis ten Husovi neprávem připisován, a jest dílem Matěje z Janova.

¹⁾ *Vejtah*, fol. 96. *Sněmy*, IV., 194.

²⁾ Znění článku otiskuje *Vejtah*, fol. 96., *Sněmy*, IV., 194. — Viz nahoře 301, 3.

³⁾ Doslovně jej uvádí *Vejtah*, f. 96, *Sněmy* IV., 196.

⁴⁾ Rovněž *Vejtah*, fol. 96, *Sněmy* IV., 196.

⁵⁾ Znění této sloky o první svátosti viz *Vejtah*, f. 96, *Sněmy* IV., 196. — Píseň ta je celá latinsky otištěna v *Antiqua et constans confessio* z r. 1562/1574. Viz nahoře str. 11. pozn. 5 ze str. 10.

⁶⁾ *Počet z víry* a z učení křesťanského. V této konfessi jest slovo „pravě“ též uvedeno, a XIII. čl. zní tu takto: „Chléb večeře Páně jest pravé tělo Pána Ježíše Krista, kteráž jest pro nás zrazeno, a též kalich že jest pravá krev jeho, kteráž jest za nás vylita na odpuštění hříchů . . .“ — S tím srv. znění *České konfesse*: „ten chléb v též večeři jest pravé tělo Krista Pána za nás dané a zrazené a víno v kalichu jest pravá krev Pána našeho Ježíše Krista za nás vylita na odpuštění hříchů a přijímajícím se podává.“ — A v *Augsb. vyznání*: „že tu na večeři Páně tělo a krev Pána našeho Jezu Krista právě přítomny jsou a požívajícím večeře Páně že se podávají.“

⁷⁾ Slovo „pravě“ z bratr. konfesse 1536 je též v latin. vydání Bratr. konfesse 1563, ale schází v českém vydání téže konfesse 1561 a 1574.

s druhým článkem Pražských artikulů o večeři Páně pod obojí dle synody z r. 1417,¹⁾ s článkem V. synody z r. 1421²⁾ a zvláště s článkem XI. sjezdu z r. 1524.³⁾ Také vzpomínají písně starých Čechů o svátostech.⁴⁾

Článek XVI. (o pokání) přejal XII. článek Augsb. vyznání téměř doslovně, i když pokání dělí místo na dva na tři díly, ale to vše úplně ve smyslu Augsb. vyznání. Stavové vzpomínají tu čl. X. synody z r. 1421⁵⁾ a traktátu Husova „O pokání“.⁶⁾

D o XVII. článku (o zpovědi) je úplně přejat XI. článek Augsb. vyznání a k tomu je připojena věta z XXV. článku Augustany volně přízpůsobená. Vzpomínáno tu XXV. čl. synody z r. 1421.⁷⁾

Článek XVIII. (o služebnících církve) shoduje se doslova s XIV. článkem Augsb. vyznání. Stavové odvolávají se na čl. VI. synody z r. 1421⁸⁾ a čl. XIV. sjezdu z r. 1524,⁹⁾ jakož i na spis Husův „O pateré povinnosti kněžské“.¹⁰⁾

Článek XIX. (o řádích církevních) přidržuje se učení XV. článku Augsb. vyznání, jehož je tu dosti volně užito. Při tom dbáno i XXVIII. čl. Augustany. Stavové vzpomínají art. III. synody z r. 1421¹¹⁾ a spisu Husova, vlastně Mat. z Janova, „O zkáze pocházející z ustanovení lidských“.¹²⁾

Článek XX. (o vrchnosti světské) jedná o svém předmětu volně dle druhé poloviny XVI. článku Augsb. vyznání, ale silně podtrhuje povinnost poslušnosti k světské vrchnosti.¹³⁾ Stavové se cítí při tom za

¹⁾ Otištěn v *Sněmích* IV., 196 dle *Vejtahu*, f. 97.

²⁾ a ³⁾ Viz *Sněmy* IV., 196, *Vejtah*, f. 97.

⁴⁾ Znění slov o třetí svátosti ve *Vejtahu*, f. 97 o *Sněmích* IV. 196. Srv. nahoře 302, 5.

⁵⁾ *Vejtah*, f. 97.

⁶⁾ *Vejtah* fol. 97: „Ten jest v knihách tisknutých v prvním dílu folio 37.“ Jest to spis „De poenitentia“ v lat. vyd. 1558, I., 37—38. — In margine *Br. arch. XIV.*, fol. 87 je při tomto článku odkázáno též na píseň starých Čechů o svátostech.

⁷⁾ Viz *Vejtah*, fol. 97, *Sněmy* IV., 198.

⁸⁾ a ⁹⁾ Viz *Vejtah*, fol. 98, *Sněmy* IV., 198.

¹⁰⁾ *Vejtah*, fol. 98: „Ten stojí v knihách jeho v I. dílu fol. 154.“ Jest to spis: „De quinque officiis sacerdotis“ v lat. spisech 1558, I., na jediné straně fol. 154.

¹¹⁾ Viz *Vejtah*, fol. 98 a *Sněmy* IV., 198.

¹²⁾ *Vejtah*, fol. 98: „Nachází se v knihách tisknutých v předním dílu fol. 443.“ V I. dílu lat. spisů 1558 fol. 376—471 je spis *Husovi přičítaný* „de sacerdotum et monachorum abhorrenda abominatione desolationis in ecclesia Christi“. Na ten stavové poukazují. Ale *VI. Kybal*, M. Matěj z Janova str. 70 a *V. Flajšhans*, Lit. činnost M. Jana Husi, str. 155, dovozují, že je spis ten spisem *Matěje z Janova*, *De regulis Veteris et novi Testamenti* III. kn., traktát 6. — In margine v *Br. arch. XIV.* f. 88 poukazuje se při tomto článku ještě na sjezd 1524, kap. 9, 10 a 12.

¹³⁾ Na toto zdůraznění poslušnosti k světské vrchnosti poukazuje kriticky *polemický spis jezuitský proti České konfessi* z druhé poloviny r. 1608, o němž viz bližší zprávu ve hlavě 65. a se svého stanoviska hájí svobodu a výlučné postavení církve takto: „Cum ad illud Rom. 13. ‚omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit‘ adjiciunt glossam ‚omnis, sine ulla exceptione unanimiter‘ forte voluisse etiam immunitatem ecclesiasticam saeculari potestate subicere. Tum vero deterius

jedno s VIII. čl. synody z r. 1421¹⁾ a Husovým výkladem I. listu ap. Petra II. kapitoly.²⁾

Článek XXI. (o manželství) spracovává svůj předmět dosti volně a toliko se opírá o některá slova z písmá sv. uvedená v XXVII. a XXIII. článku Augsb. vyznání. Stavové odkazují tu na Husův spis „O manželském stavu“ kap. I.—6.,³⁾ a na píseň starých Čechů o svátostech.⁴⁾

Článek XXII. (o památce svatých) pojednává o svém předmětu slovy XXI. článku Augsb. vyznání. Stavové dovolávají se tu 3. článku⁵⁾ synody z r. 1421 a slov písmá svatého.⁶⁾

Článek XXIII. (o postu) přidržuje se dle smyslu článku XVIII. Bratrské konfesse a částečně užívá XXVI. článku Augsb. vyznání. Mluví o postu obšírněji než obě tato vyznání. Stavové vzpomínají výkladu Husova v jeho postille na I. ned. postní.⁷⁾

Článek XXIV. (o vzkříšení mrtvých) jest skoro celý doslovně shodný s XVII. článkem Augsburského vyznání.⁸⁾

Článek XXV. (o životě věčném) jedná o křesťanské naději v evangelickém smyslu, aniž lze stopovati prameny.⁹⁾

Sledovavše tak prameny jednotlivých článků, můžeme shrnouti výsledek v tato slova: Česká konfesse, pokud se týče látky, není nijak samostatným dílem. Její látka je z největší části převzata z různých dřívějších vyznání a věroučných spisů a snesení. Ale přes to nelze obsah její ztotožňovat s kterýmkoli z těchto spisů. Duch, který se jeví ve spracování a sestavení a vybrání této látky, jest přece jen svérázný.

V první řadě a v míře největší jest do České konfesse vybrána látka z vyznání Augsburského;¹⁰⁾ a zvláště první jeho polovina, článek I.—XXI. s výjimkou článku XX. příliš obsáhlého, jest skoro úplně do České konfesse převzata. V druhé řadě jest rovněž značně přihlíženo k Bratrskému vyznání, ač ne tak doslovně jako zase spíše

ageretur in Christi ecclesia, quam in Aegypto sub Pharaone, ubi terra sacerdotalis libera a conditione tributis fuit.“

¹⁾ Viz *Vejtah*, fol. 99. *Sněmy* IV., 199.

²⁾ *Vejtah*, fol. 99: „Ten se nachází v druhém dílu jeho knih tisknutých folio 161.“ Je tu míněn spis *Husův* „In epistolas apostolorum canonicas septem commentarii M. J. Hus“. (Lat. díla II., fol. 105—228), a sice z části druhé, jednající o I. listu ap. Petra (fol. 150—174), část pojednávající o kapitole II. (fol. 157—163).

³⁾ *Vejtah*, fol. 99: „Ten se nachází v knihách jeho v předním podílu fol. 33.“ Je tím míněn spis: „De matrimonio“ v lat. spisech 1558. I., 33—34.

⁴⁾ Znění této sloky o páté svátosti viz *Vejtah*, fol. 99. *Sněmy* IV., 199.

⁵⁾ *Sněmy* IV., 200, nesprávně odkazují na 5. článek.

⁶⁾ *Vejtah* článek XXII. a XXIII. omylem spojuje. In margine XIV. sv. Br. arch., fol. 89 jest tu jen poznámka: „Z důvodů písem starých, jakž doloženo,“ totiž v textu článku samého.

⁷⁾ *Vejtah*, fol. 99: „Ten se nachází v Postilli tisknuté,“ z r. 1563. I., 44, násl.

⁸⁾ a ⁹⁾ *Vejtah*, fol. 99 nemá odkazů.

¹⁰⁾ Míním tu vždy latinský text z r. 1530 a jeho český překlad.

dle smyslu. Totéž platí i o čtyřech Pražských artikulech z roku 1417, o usneseních synod z roku 1417 a 1421, sjezdu z r. 1524 a novoutrakvistické konfessi s předmluvou Kolínovou z r. 1562—1574. V třetí řadě užito tu i tam článků z druhé poloviny Augsburského vyznání, Malého katechismu Luterova, Bratrského katechismu a Šmalkaldských artikulů. A konečně ve čtvrté řadě přihlíženo i k spisům Husovým a starým českým písním a dbáno jich smyslu. Samozřejmě je, že vedle všech těchto spisů v první řadě dbáno písmá svatého, jež všude hojně jest citováno; pozoruhodno je, že citování to se děje ne dle Blahoslavova překladu Nového zákona z r. 1564 či 1568, ale dle překladu do těch dob obvyklého, obsaženého v Biblii české.¹⁾

Z vyznání Augsburského byla řada článků pojata skoro úplně a doslovně do nové konfesse, ovšem s vynecháním refutace. Tak články 3., 4., 5., 8., 9., 10., 11., 12., 13., 14., 17., 19., jež jedná o Kristu Pánu, ospravedlnění, služebnostech církevních, o smíšení dobrých i zlých v církvi, o křtu, o večeři Páně, o zpovědi, o pokání, o spasitelném užívání velebných svátostí, o služebnících církevních, o příchodu Kristovu k soudu a o původní příčině hříchu.

Dalších článků z Augsb. vyznání, 1., 2., 6., 7., 15., 16., 18. a 21., užito bylo rovněž aspoň z větší aneb z valné části při sepsání České konfesse. Jedná o Bohu, o hříchu přirozeném, o novém poslušenství, o církvi svaté, o obřadech, o stavu politickém, o svobodné vůli člověka a o počtě svatých.

Toliko z dlouhých článků 20., 23., 24., 25., 26., 27., 28., jež obšírně, ponejvíce doplňkem k dřívějším článkům, jedná o sporných bodech, bylo do České konfesse poměrně jen málo převzato, ale smysl jich ovšem se projevuje i v České konfessi.

Jen z článku 22. nebylo nic do České konfesse přijato, ale Česká konfesse s článkem tím rovněž souhlasí.

Z Bratrské konfesse tak doslovně do České konfesse látka přejímána nebyla. Jen tu a tam byly přejaty doslovně některé výrazy a věty, zvláště z článku 1., 3., 4., 7., 8., 9., 11., 13., 14. a 18., jež jedná o písmích svatých, o jednotě božské a Trojici svaté, o hříchu, o dobrých skutcích, o církvi, o služebnících církve, o svátostech, o večeři Páně, o klíších Kristových a o postech. Ale ač doslovně mnoho přejato nebylo, přece vliv Bratrské konfesse a její duchovní směr uplatnil se v České konfessi v míře velmi značné, a to tím více, ježto i novoutrakvističtí

¹⁾ Poslední vydání před r. 1575 jsou z let 1549, 1557, 1561 a 1570. Vydání ta, aspoň pokud jde o citáty v České konfessi, se od sebe téměř neliší. Citáty ty souhlasí s textem ve zmíněných vydáních buď úplně anebo v některých případech aspoň mnohem více než s textem Nového zákona Blahoslavova. Dle všeho užívali autoři České konfesse některého z jmenovaných vydání Biblii české, ale při tom dbali snad i textu v jazyku původním a v překladě německém a latinském.

autoři i Bratrská konfesse vyšli z českého náboženského hnutí a tudíž bylo jim přirozeno klásti důraz na to, v čem záležela svéráznost českého hnutí náboženského, na praktickou stránku křesťanství.

Dle smyslu souhlasí Česká konfesse ovšem velice s následující skupinou tří věroučných spisů, ale věcně jest na nich jen nepatrně závislá. Malého katechismu Luterova bylo užito v České konfessi v článku XIV. a XV. a k článku VII. poskytl katechismus zmíněný výraz. Bratrský katechismus poskytuje paralely k článku IX. (o víře), ač již ne tak doslovně jako dle smyslu. Podobně poskytují Šmalkaldské články paralelu k jednomu místu článku VII.

Zcela zvláštní je poměr České konfesse ke spisům M. J. Husi a a jiných vynikajících spisovatelů husitských, k starým písním českým, k usnesením sněmovním a konečně k novoutrakvistické konfessi z r. 1562. Na mnohé z nich se stavové odvolávají, s nimi se všemi cítí se za jedno, ač jsou se spisy těmi ve shodě jen do jisté míry. Ve spisech těch i v České konfessi vane též duch, ale tak, že v jedněch se teprve probouzí, v druhých teprve zápolí s dosavadními směry, v jiných — vlivem příbuzného reformačního hnutí v Sasku — již směleji se projevuje, ač ještě ne rozhodně, a teprve v České konfessi zcela zřejmě a nepokrytě uplatňuje své zásady.

Byly to přirozeně především spisy Husovy, z nichž jako z pramene čerpali autoři České konfesse to, co dávalo ráz jejich náboženskému smýšlení a určovalo směr jejich ducha, a co právě proto mělo vliv i na jich dílo, Českou konfessi. Z Husa vyšly ty jiskry, které v České konfessi hoří. Proto plným právem dovolávají se stavové vždy znova spisů Husových, českých i latinských. Ne že by snad spisy ty kde byly doslovně citovány. Nejde se tu o souhlas doslovný, ale o též směr a o téhož ducha, jež Hus prvý v Čechách probudil, a z něhož Česká konfesse vyrostla, jako z kořene a kmene a ratolesti vyrůstá květ.

Vedle spisů Husových vzpomínají stavové týmž způsobem na dvou místech i spisů jeho předchůdce, Matěje z Janova, ovšem právě spisů připisovaných tenkrátě Husovi.¹⁾

Čerpajíce život svůj náboženský z Husa, posilovali se autoři České konfesse starými českými písněmi. I při České konfessi dovolávají se dvou písní nahoře zmíněných, domněle starých, sepsaných prý stoupenci Husovými,²⁾ aniž jich ovšem kde doslovně užili.

Zvláště důrazně připomínají svůj souhlas se starými sněmy, jmenujice synody z 9. srpna 1417 a ze 7. července 1421 a sjezd z 29. ledna r. 1524. Činí tak, jako při spisech Husových a starých písních českých, jednak z toho důvodu, že vnitřně cítí se s nimi v zásadním souhlasu, a jednak i proto, že jim záleží před veřejností na tom, aby souhlas ten

¹⁾ Srv. 301, 11; 303, 12.

²⁾ Srv. 299, 7; 302, 5; 303, 6; 304, 4.

byl dokázán. Neodkazují ovšem na články všechny. Některé zcela pomíjejí; vzpomínají jen těch, v nichž vidí oporu pro své novoutrakvistické stanovisko. A dovolávajíce se jich, činí tak ovšem s výhradou, s jakou r. 1562 novoutrakvističtí kněží se dovolávali týchž artikulů: „secundum normam verbi divini“¹⁾ a s jakou stavové sami r. 1567 „podle slova Božího“²⁾ chtěli zachovávat starobylé pořádky v náboženství. Nejúplněji vyčerpávají stavové čtyři Pražské artikule z r. 1417,³⁾ dávajíce jim nový výraz v článku I., VI., XII. a XV. Z roku 1421 z 29 článků vzpomínají článků 1., 2., 3., 5., 6., 8., 10., 25. a 26; z roku pak 1524 z 20 dbají zvláště na články 1., 2., 3., 7., 11. a 14., a zvláště čl. 11. měl na stilisaci čl. XV. rozhodný vliv⁴⁾; obojí v souhlasu s konfessí z r. 1562.

Z toho všeho vysvitá plný význam, jež pro Českou konfessi má novoutrakvistická konfesse z roku 1562. Z předmluvy Mat. Kolína jest to zvláště definice o církvi, jež měla vliv na Českou konfessi v čl. XI. Také právě latinské znění I. čl. sněmu z r. 1421, otištěné v této konfessi z r. 1562/1574, působilo na I. čl. v České konfessi. Ale je jistě nápadné, že i ostatní obsah této konfesse, články z r. 1421 a z r. 1524, jich počet a pořadí, a obě písně, na něž stavové ve svém Vejtahu poukazují, jsou jedinými — vedle spisů Husových a Pražských artikulů —, jichž se stavové přidržují. Rektor M. Mat. Dvorský, jeden z předních spolupracovníků na České konfessi, byl administrátorem spolu s Kolínem r. 1562, kdy právě starší konfesse tato byla sepsána.⁵⁾ Obě konfesse jsou si i zásadně velmi příbuzny a jsou projevem téhož dozrávajícího novoutrakvistického, souvislosti s husitismem plně si vědomého směru. Hlavní rozdíl je v tom, že Antiqua et constans confessio, spis obranný, vzniklý v době vlády novoutrakvistům nepříznivé, netroufá si dáti plný průchod novoutrakvistickému přesvědčení a proto jen se opírá o staré sněmy a písně aspoň zásadně příbuzné, kdežto Česká konfesse v době značné volnosti již přímo projevuje přesvědčení autorů.

Z tohoto rozboru je tedy zřejmo: Česká konfesse vznikla prací a z ducha mužů, kteří vesměs vyrostli v českém náboženském hnutí. Z nich velká většina stála i pod vlivem Luterovým a Melanchthonovým a vůbec luterské reformace, menšina pak — z Jednoty bratrské — byla dotčena nejen vlivem Luterovým a Melanchthonovým, ale i vlivem Kalvinovým a jeho stoupenců. K České konfessi použili především vyznání Augsburského, ale dílo své doplnili a spracovali v duchu českého náboženského hnutí pod vlivem Bratrské konfesse, Pražských artikulů, starých synod a sjezdů a konfesse novoutrakvistické z roku 1574, tu a tam čerpajíce i z Malého katechismu Luterova, katechismu Bratrského

¹⁾ *Antiqua et constans confessio*, 1574, fol. C. (v libellus supplex).

²⁾ Viz nahoře str. 21.

³⁾ *Fr. Dvorský*, Počátky kalicha a artikule pražské již r. 1417.

⁴⁾ Viz nahoře str. 152.

⁵⁾ Snad obstaral r. 1574 i její vydání.

a Šmalkaldských článků.¹⁾ A při tom všem dbali domácích tradic, uchovaných zvláště ve spisech Husových a církevních písních, a snažili se zůstat s nimi v souhlase.

Tak se jeví Česká konfesse jako dílo novoutrakvistů stojících pod vlivem lutersko-melanchthonské reformace, vycházejících vstříc Bratrům, dotčeným vlivem lutersko-melanchthonským a kalvínským, — tedy jako projev náboženského českého hnutí husitského, oživeného a zúrodněného vlivem lutersko-melanchthonské a částečně i kalvínské reformace.

54. Kterak se uplatňuje v České konfessi živel husitský a živel luterský, jakož i kalvínský. Konfessiční cena České konfesse.

Jest otázka, jak oba tyto živly, České reformační hnutí a hnutí reformace světové, luterské a kalvínské, jichž vliv jsme právě zjistili při zevním spracování České konfesse, se uplatňují v České konfessi i podle ducha a smyslu.

Vyznání Augsburské ovládá nejen slova, ale i smysl konfesse u velké míře. Nebylo to nadarmo, jestliže vyznání Augsburské a České často bylo v Čechách jako rovnocenné vedle sebe kladeno, anebo i podle smyslu z totožného, a byla-li v letech 1575 a 1576²⁾ a i později³⁾ obě vyznání vzájemně zaměňována. Novoutrakvisté bývali zvláště od odpůrců nazýváni „Luterány“ aneb „konfessionisty“, ačkoli sami se nazývali buď utrakvisty, stranou pod obojí, zvláště u veřejnosti před císařem, sněmem a jinými stranami, aneb evangelíky. V supplikaci své k císaři víru svou, kterou vyslovili v České konfessi, uvedli v souhlas a v souvislost s vyznáním Augsburským.⁴⁾

¹⁾ *Consensus Sandomiriensis* působil sice značně na stavy české při jich jednání o Českou konfessi, ale v konfessi samé nelze zjistit doslovné přijetí některých výrazů. V celku lze říci, že Česká konfesse přiklonila se k Augsb. vyznání a k směru mírně luterskému ještě více než tento *Consensus*.

²⁾ Srv. nahoře str. 238 a j. Zvláště v době pozdější, jak o tom bude vypravováno.

³⁾ *J. A. Komenský* cituje dopis stavů českých z r. 1609 kurfiřtu saskému, v němž mu píše (*Müller*, Ohlášení, str. 112, pozn. 50.) žádající, by ráčil „intercedieren, damit uns das liberum exercitium vermöge unserer Confession, so mitt der Augspurgischen dem sensu nach übereinstimmt etc., confirmiert werde“. Snad to stylisoval hrabě Šlik. Kurfiřt na žádost tu odpověděl 14. dub. 1609. Komenský sám dříve v témž Ohlášení (*Müller* 122): „Naposledy můž se to podlé pravdy říci, že učení konfessi Augspurské a České v podstatě jedno a totéž jest,“ ačkoli se vzpírá rozhodně zaměňování obou konfessi, jak to činí *Martinius*, který vykládá Augsb. vyznání ve smyslu *Formule concordiae*.

⁴⁾ *Supplikace*: „jsouce my toho pravého křesťanského starobylého náboženství a víry pod obojí, kteráž také předešlých časův odsad do okolních zemí se rozhlásila a potomně v svaté říši při obecném sněmu v městě Augšpurce léta Páně 1530 v jistých artikulech sepsána... byla...“

Ale vedle Augustany jeví se vliv i Bratrské konfesse na Českou velice pronikavě,¹⁾ a to zvláště ve zdůrazňování křesťanského života, srdečného oddání se Kristu, v pomíjení subtilných theologických otázek, v prostém přidržování se slov samého písma, v zanechávání všelikých soudů a nepříznivých slov o jinověrcích. Ovšem všechno to jest nejen Bratrům, ale vůbec celému českému reformačnímu hnutí vlastní, a jest to příznačné husitské tradici.

Lze říci proto: Jako na jedné straně v otázkách theologických v České konfessi je patrný rozhodný vliv Augsburského vyznání a tudíž mírnějšího směru luterského, tak na druhé straně stejně rozhodný je vliv toho, co je vlastní české reformaci a Bratrské konfessi, i když se to zde nejvíce vždy tak mocně jako právě v Bratrské konfessi.²⁾ Ovšem je třeba dodat, že i Luter a Melanchthon měli plné porozumění pro tuto praktickou stránku českého náboženského hnutí a ji schvalovali,³⁾ spjatí v ní ne snad konfessiční rozdíly, nýbrž jen odchylný národnostní ráz.

Výrazy theologické v České konfessi jsou proto, zvláště pokud jsou čerpány z české náboženské tradice, vždy smířlivé, přidržují se co nejvíce slov písma svatého, zvláště ve sporných bodech (tak v článku o večeři Páně), a vždy směřují k praktickému křesťanskému životu, varují se theologického hloubání. Tím se liší Česká konfesse rozhodně od „*Formula concordiae*“,⁴⁾ nově se tvořícího symbolického spisu pozdějšího výlučného luterství, zvítězivšího nad Flaciány v Duryňsku (1573) a Filipisty v kurfiřtství saském (1574). Tato *Formule* byla sepsána právě za tím účelem, aby byla normou učení tohoto pozdějšího výlučného luterského směru hlášeného zvláště *Jakubem Andreae*, s vyloučením všech jiných evangelických směrů a zvláště i směru lutersko-melanchthonského, aby směr přísně luterský pod touto *Formulí* konsolidován mohl pak vítězně postupovati proti všem ostatním. Česká konfesse vznikla v cele jiných poměrech, k zcela jinému účelu a z jiného ducha. V Čechách vanul tenkrát duch mnohem volnější a mírnější než v kruzích *Jakuba Andreae*. Těm, kteří cenu a sílu kon-

¹⁾ *Komenský* cituje ve svém Ohlášení (*Müller*, 106) slova *D. Adama Zalužanského*, profesora pražské akademie, z jeho řeči *Oratio de consensu ordinum regni Bohemiae integra coena utentium et quid inter se differant*, kde dříve o České a Bratrské konfessi: „*diversum eiusdem doctrinae exercitium et usus*“, což *Komenský* překládá: „jedna jest víra, ačkoli rozdílný řád.“ *Komenský* dříve v témž Ohlášení (str. 119): „A máliť Česká konfessi pravou Augspurskou slouti, protože se v věcech srovnává, jednostejně snadné bude dovésti, že konfessi Česká jest pravá Bratrská. Ale nač to pletení, jediné k dělání pletich.“

²⁾ Srv., co dříve obě konfesse o církevní kázni.

³⁾ Srv. *Mik. Slánský* „Listové a jednání Bratří s Luterány“. Z *Bratr. arch.* otiskl *A. Gindely*, *Fontes XIX.*, 45—54. — Srv. slova Luterova bratrským posluhům na podzim 1536. (Viz nahoře str. 3.)

⁴⁾ Srv. *Realencyklopaedie*, f. prot. Theologie u. Kirche III., články: *Philippisten*, *Peuzer*, *Pezel*, *Jacob Andreae*, *Konkordienformel* etc.

fesse spatřují v definicích a výrazech příkře namířených proti sousedům, jeví se Česká konfesse ovšem méně cennou. Její cenu a význam dovedou odhadnouti jen ti, kdo se umějí vmyslíti v tehdejší poměry. Ti spatřují, jak za těch poměrů bylo svrchovaně třeba konfesse, v níž by se podstatným a zásadním článkům evangelické pravdy dostalo jasného a přece mírného výrazu, který by se mohl státi společným základem pro všechny novoutrakvisty a Bratří, na němž by všichni vedle sebe mohli společně nábožensky žít, jeden druhému popřávající plnou svobodu k svéráznému rozvoji, pokud jen v zásadních věcech jsou za jedno.¹⁾ Formula concordiae snažila se stanoviti normu pro přísné a výlučně luterské učení a to až do největších subtilit, ale tímto „školsky theologickým svým způsobem — při všech jiných svých přednostech — přispěla mnoho k zkostratnění luterské theologie“.²⁾ Česká konfesse však snažila se příbuzné evangelické směry české přimět, aby přes nepodstatné rozdíly poznali se jako bratři a postavili se na společný základ České konfesse, by pak byli dost silní, aby získali si svobodu a zřídili mezi sebou pevný řád. Tak měla sloužiti pravé jednotě a spolu i pravé svobodě a snášlivosti mezi českými novoutrakvisty a Bratřími. Měla sbíratí příbuzné síly a obracet pozornost všech na to, co je hlavní. V tom je její význam i cena.³⁾

Takové snášlivé konfesse bylo v Čechách velice třeba. Konfesse exklusivní, jako norma učení do podrobností ustáleného, zatracující všechny ostatní, byla by tenkrát v Čechách jistě působila neblaze, roztríšťující české náboženské hnutí a odpuzující všechny, kdo poněkud jinak smýšleli. Tak aspoň působily nesnášlivé směry výlučného luterství v Rakousích, probouzejíce svou nesnášlivostí jen spory, a tím seslabily tamní evangelickou stranu v míře nemalé. Jen tolerantní, volná, mírná konfesse, která by dovedla sjednotiti příbuzné směry evangelické v hlavních a zásadních věcech a přece jim i poskytnouti k zdravému rozvoji volnost, mohla býti českému náboženskému hnutí požehnáním. A takovou konfessí bylo České vyznání v plné míře.

55. Ospravedlnění, večeře Páně a učení o církvi v Českém, Augsburském a Bratrském vyznání.

Dosavadní úvahy o tom, jak husitská domácí tradice a vlivy světové reformace v České konfessi se uplatňují a vzájemně doplňují, lze nejlépe doložiti a ilustrovati na učení o ospravedlnění, o večeři Páně a o církvi.

¹⁾ *Historie o též. protiv. círk. čes.* 1632 (1870), díl na str. 79: „Sepsali artikule takovými slovy, aby se k nim každá strana podepsati i mohla i chtěla, k jiným příliš obzvláštním a subtylným některých otázek rozdílností nepřístupující. Kteráž jejich chvály hodná mírnost a opatrnost netoliko jim v ten čas pomohla, ale i mnohým a velikým mužům v Němcích se líbila.“

²⁾ R. Seeberg, *Concordienformel* v Realenc. f. prot. Th. u. K. III, B. X., str. 745.

³⁾ Srv. Komenský v Ohlášení (Müller 119—123).

Gindely¹⁾ posuzuje Českou konfessi se zřetelem jmenovitě na články o ospravedlnění a o večeři Páně, jež tenkrát v protestantismu stály v popředí, shrnuje svůj soud v tato slova: Česká konfesse „jest nejúplnějším kompromisem mezi Augustanou a bratrským dogmatem.“²⁾ Těžisko, s nímž celé luterství stálo a padalo, jest učení o ospravedlnění. Chtěli-li čeští stavové skutku býti Luterány, i když se nepřidrželi Augustany, musili je přejmouti nezkráceně. To se také stalo. Naproti tomu učení o večeři Páně nebylo již luterské; Čechové se postavili na uplatnění stanovisko melanchthonské. Netvrdili již, že při večeři Páně tělo Páně se přijímá reálně, podstatně, nýbrž že se přijímá pravé tělo a pravá krev Páně, čímž pouze a jediné naznačeno a přijato bylo duchovní přijímání.“

Tento soud Gindelyho není případný, a to ani v prvním ani v druhém bodu.

Nehledě k tomu, že, kdo sdílí luterské učení o ospravedlnění, ještě není nijak Luteránem — vždyť i reformovaní v učení tomto v celku jsou s Luterány za jedno —, je třeba přihlížeti ještě k následujícímu. V článku VIII. o ospravedlnění jest sice učení Augustany do České konfesse přejato, ale je doplněno zdůrazněním posvěcení, zvláště vlivem Bratrského vyznání a husitské tradice, a to i v VIII. článku samém a ještě více v článku X. o dobrých skutcích. Jest to ovšem ještě i pak v souhlase s Augsburským vyznáním. Ale v tomto těsném spojení s posvěcením působí učení o ospravedlnění přece jen na věřící značně jinak, než když téměř výlučně se klade důraz na učení o ospravedlnění,

¹⁾ A. Gindely, *Geschichte d. B. Br.* II., str. 160. — Srv. A. Gindely, *Über die dogmatischen Ansichten der böhmisch-mährischen Brüder nebst einigen Notizen zur Geschichte ihrer Entstehung* (Sitzungsberichte der phil.-hist. Classe der kais. Akademie der Wissenschaften, XIII. sv., 1854, sešit 1—3, Vídeň, str. 349—429), ve kterém pojednání Gindely správně oceňuje učení bratrské. Zdůrazňuje praktickou mravní stránku věrouky bratrské, vycházející od bratrského učení o církvi. Upozorňuje, jako r. 1582 Václav Šturm, Srovnání víry a učení bratří českých, že učení bratrské se měnilo a podlehalo vlivům jiným. Vytýká, že Bratři nevyjadřovali se vždy zřejmě ale někdy učení své i hašili, tak že nebylo snadno postihnouti pravý jeho smysl (srv. dále stranu 322, pozn. 1.). Při tom snažili se zvláště v učení o večeři Páně uchovati si zvláštní stanovisko, vždy odchylné od učení katolického, v menší míře odlišné i od učení Luterova, blízké až ne totožné s učením, jež vyslovil pak Kalvín. — Na konci tohoto pojednání jsou připojeny na str. 413—429 v titulu zmíněné „Notizen“: „Über die Verhandlungen am Landtage zu Prag im J. 1575 behufs rechtlicher Anerkennung der Lutheraner und böhmisch-mährischen Brüder in Böhmen“. Podává tu obsah zápisu Strojcovy z Rozmlouvání starého Čecha s mladým rytířem a sice dle Jaffetova Hlasu Strážného, (srv. výše str. 88, 7.). O Strojcově autorství však neví a omylem jej jmenuje „M. Kodyllus“. Na toto pojednání myslel B. Molnár, (srv. výše str. 93, 3), ale omylem je kladl do r. 1868 místo do r. 1854.

²⁾ G. A. Skalský dí (Řád zvláštní v Hlasech ze Siona, 1907, str. 5), že Česká konfesse je Bratrskou konfessí modifikovaná Augustana. — Jar. Bidlo praví v Ottově nauč. slovníku XIII. 169: „Jest to temná, často si odporující směsice učení luteránského a bratrského. V učení o večeři Páně podává se formulace Melanchtonova, jež však hledí se přiblížiti i k učení Kalvínovu.“

a posvěcení zůstává značně stranou, jak výlučná luterská orthodoxie často činila. Bylo to jednostranné, ale tato jednostrannost nalezala oporu ve výlučně luterských spisech, v nichž o posvěcení sice též jednáno, ale jaksi teprve v druhé řadě. Něco takového v Bratrské a též v České konfessi je předem vyloučeno. Při všem důrazu na ospravedlnění před Bohem „darmo z pouhé milosti Božské pro samého Krista Pána skrze víru ve krvi jeho“, a na „takovou víru“, kterou „Bůh počítá před sebou za dokonalou spravedlnost“, se hned také důrazně dokládá, že „tak posvěcení, obnovení aneb znovuzrození člověka skrze víru a Ducha svatého jest, když skrze víru v Krista Pána účastni býváme učinění Ježíše Krista a všech jeho zásluh a tak před Bohem dokonale spravedliví. Tu ihned spolu skrze též účastenství a společnost Krista Pána vylévá se na nás, jakožto živé údy jeho svatého těla, Duch svatý, kterýž nás posvěcuje a obnovuje.“ Tak jest tu učení Augustany o ospravedlnění sloučeno v jedno s tím, co jest příznačné českému náboženskému hnutí, totiž se zdůrazňováním křesťanského Bohu posvěceného života a tudíž praktické stránky křesťanství.

Totéž platí o učení o večeři Páně. V článku příslušném XV. v České konfessi není ovšem obsaženo antifilipistické a antikalvínské učení pozdějšího výlučného luterství,¹⁾ ni případné výrazy „in, cum, et sub“, ni učení o ubikvitě. Ale ovšem to všechno není ani v latinském textu Augustany,²⁾ a vlastně ani v německém. Ale ani v Augustaně ani v České konfessi není toto vše nijak vyloučeno³⁾ samým zněním textu. Učení však latinského vydání nezměněné Augsburské konfesse a jeho mírně luterský výraz jest ovšem v České konfessi⁴⁾ plně obsažen, ba i „pozdější formule

¹⁾ *Loofs*, Abendmal II., v *Realenc. f. prot. Th. u. K.* III., B. I., str. 67: „Nun erst — in den letzten Jahren Melanchthons, resp. nach seinem Tode — entstand die „lutherische“ Formel „in, cum et sub pane“. In ungefähr der gleichen Zeit, zuerst gelegentlich 1555, dann 1559 in dem von Brenz verfassten württembergischen Bekenntnis, fing Luthers Ubiquitätslehre an hineinzuwirken in die Abendmalsfrage.“

²⁾ *Srv. Th. Kolde*, Die Augsb. Konfession lateinisch und deutsch, 1896. Gotha: Článek X. v latinském vydání *August. invariata* zní: „De coena Domini docent, quod corpus et sanguis Christi vere adsint et distribuuntur vescentibus in coena Domini“. — V německém vydání: „Vom heiligen Abendmal des Herrn wird also gelehret, dasz wahrer Leib und Blut Christi wahrhaftiglich unter der Gestalt des Brodes und Weins im Abendmal gegenwärtig sei und da ausgetheilet und genommen wird.“ — V *August. variata*: „De coena Domini docent, quod cum pane et vino vere exhibeantur corpus et sanguis Christi vescentibus in coena Domini“. *Confessio fidei*, Vitebergae 1540.

³⁾ Tak se mohlo státi, že přísní Luteráni mohli Českou konfessi vykládati ve svém smyslu a vkládati do ní své učení. *D. Mat. Hoë z Hoëneghu* vydal spis (srv. *Obrana M. Sam. Martinia z Dražova* 1636, str. 179), v němž 15. článek Českého vyznání obhajuje důkazem, že je učení kalvínskému zcela na odpor.

⁴⁾ V České konfessi zní místo, o němž jde: „chléb v též večeři jest pravé tělo Krista Pána za nás dané a zrazené, a víno v kalichu jest pravá krev Pána našeho Ježíše Krista za nás vylitá na odpuštění hříchů a přijímajícím se podává . . . , abychom přijímajíce duchovně a podstatně, věrou i také ústy v svátosti těla a krev Pána na-

uznaná za právě luterskou“¹⁾ Naproti tomu schází v České konfessi v nynějším textu, kde je slovo „posvátně“²⁾ nahrazeno slovem „podstatně“³⁾ právě to, co bylo Bratřím, a ještě více reformovaným, vlastní na rozdíl od učení luterského, úplně — ač ovšem toto učení bratrské, a i kalvínské, může také v dogmaticky širokých výrazech České konfesse hledati svou oporu a ochranu ještě spíše než v Augustaně. To bylo Bratřím tím snažší, ježto oficiálně ve svých vyznáních Augustanu⁴⁾

šeho Ježíše Krista, nikoli nepochybovali, ale pevně věřili, že opravdově jsme a skrze takové užívání večeře Páně vždy víc a víc učiněni býváme živí údové Krista Pána . . .“

¹⁾ *Kolde* praví ve spisu zmíněném str. 175: „Übrigens ist beachtenswert, daß Luther im ersten Entwurf der Schmalkaldischen Artikel gleichfalls . . . geschrieben hatte: „unter Brot und Wein sei der wahrhaftige Leib etc.“, und dies erst auf Bugenhagen's Betreiben in die spätere als genuin lutherisch geltende Formel „daß Brot und Wein im Abendmal sei der wahrhaftige Leib und Blut Christi“ umänderte . . .“ Učení v Augustaně variata dle *Kolde* dále: „Die an sich nichts Unlutherisches enthaltende neue Fassung.“ — V Českém vyznání jest tedy obsaženo i učení latinské nezměněné Augsb. konfesse i „pozdější právě luterská formule“. — *Stanovisku Luterovu* je v České konfessi rozhodně učiněno zadost, jak naznačují slova: „pravě“ a „ústý“. R. 1543 byl Luter velmi rozmrzen nad Melanchthonovou resp. Butzerovou definicí večeře Páně v kolínském reformačním návrhu, a to ne tak „über das, was vom Abendmal hier gesagt, als über das, was nicht gesagt war“, „daß da nirgends heraus will, ob da sei rechter Leib und Blut mündlich empfangen“. V České konfessi je obojí, a to i v původním, tím více v oficiálním znění. (Srv. *R. Seeberg*, Konkordienformel, v *Realenc. III.*, B. IX., str. 745.) Jest tudíž i v tomto bodě přibuznost České konfesse s Augsb. vyznáním a s mírně luterským směrem zřejmá.

²⁾ Smysl původního „posvátně“ vysvětluje *Pressius* sám takto: „manducatio sacramentalis, quae ore fit, et spiritualis, quae fit fide vera a solis piis“. Srv. nahoře, str. 244, 6. *Pressius* rozuměl tedy slovem „posvátně“ asi totéž, co slovem tím rozuměli v Čechách, Husité i katolíci (Srv. *katolický katechismus z r. 1556*. — Viz dále str. 317, 1.), že totiž tak „toliko posvátně přijímáti“ lze, totiž i „bez pokání a sebezkušení, bez jednoty obecné církve a bez duchovního přijímání“ — ovšem k soudu. Zcela jinak rozumějí tomu slovu „posvátně — sacramentaliter“ *Kalvinisté*, *Bratři a Formula concordiae*, která v čl. 7. označuje výraz „sacramentaliter seu modo significativo“ též „figurate“ jako učení reformované a odmítá je. Jak Bratři slovu tomu rozuměli, viz dále 314, 2 nsl.

³⁾ Slovu „podstatně“ rozuměl jinak *Pressius* (srv. str. 244, 6), a jinak ti, kdož to slovo v České konfessi dodatečně prosadili. *Pressius* dle (List jeho Lad. ml. z Lobkovic 10. října 1577, *Br. arch. XII.*, f. 332): „podstatně“ a „duchovně“ jest jedna věc. Rozuměl tedy slovem „podstatně“ asi totéž, co Bratři roku 1607 (srv. dále 314, 2) označují jako „přijímáti pravdu svátosti duchovně“. Proto nechtěl *Pressius*, aby v České konfessi stálo „duchovně a podstatně“, poněvadž by ta obě slova znamenala asi totéž, nýbrž trval na znění „duchovně a posvátně“, aby to bylo parallelou k slovům „věrou i také ústy“. Ti však, kteří slovo „podstatně“ prosadili, rozuměli tomu slovu právě naopak, totiž ve smyslu luterského „substantialiter“, tedy jako protivu k „duchovně“, a proto tím to slovo „duchovně“ doplnili, slovo „posvátně“ odstranivše.

⁴⁾ Bratři věděli dobře o blízkém poměru České konfesse k Augustaně. V rukopisu České konfesse v Bratr. diariu je in margine poznámka při supplikaci stavů, kde je zmínka o Aug. vyznání, že stavové pod obojí „srovnávají se“ s Augsb. konfessí.

a vůbec mírný lutersko-melanchthonský směr¹⁾ uznávali a sdíleli,²⁾ ač již v ten čas, sice ne oficiálně, ale přece mocně se v Jednotě, a zvláště mezi jejími theology šířil kalvinismus.

¹⁾ Srv. o tom nahoře str. 28 atd.

²⁾ O poměru Bratří luterskému a reformovanému učení při večeři Páně *Jar. Bidlo* shrnuje svůj úsudek (Jed. Bratr. v I. vyhn. I., 224) v tato slova: „Z protestantských názorů stojí Bratři nejbližší pozdějšímu modifikovanému názoru Lutherovu,“ poukazuje na *Heppe*ovu Dogmatik III., 43, kde se praví: „nach der späteren Lehre Luthers dagegen besteht die Eigentümlichkeit des Sakraments darin, daß in ihm ein Zeichen, ein creatürliches Ding, dadurch zum Organ einer Gnadenvermittlung gemacht wird, daß sich ein Verheissungswort mit dem creatürlichen Zeichen verbindet und dieses dadurch zum Vermitteln eines Heilgutes kräftig gemacht wird.“ — Ale i Luter i Bratři v tomto náhledu jsou si proto tak blízcí, že oba tu stojí na staré půdě, na učení Augustinově a Irenaeově. Srv. Bratrskou konfessi, čes. vyd. z r. 1574: „k němuž (živlu) když přistoupí slovo, bude svátostí“, a čes. vyd. z r. 1607 s případným odkazem na Augustina etc. — *Jar. Bidlo* upozorňuje tamže — str. 225: „Bratři na rozdíl od Kalvína a Laského vztahovali přítomnost Kristovu ke způsobům chleba a vína. Tělo a krev Kristova jsou v nich přítomny skutečně, ale ne přítomností přirozenou, jak Luther učil, ježto omezené lidské tělo Kristovo nemůže býti všudy přítomno, nýbrž nějakou přítomností jinou, t. j. posvátní, sakramentální. Odtud nejsou Bratřím chléb a víno pouhá znamení. Ač chléb zůstává chlebem, požívá se s ním tělo Kristovo svátostně.“ — Bratři s a m i vyslovují se často o svém poměru k učení luterskému a zvláště o večeři Páně. Když r. 1536 poslové bratrství byli ve Vitemberku (*Gindely*, *Fontes* XIX., 54), aby s Luterem vyjednávali o vydání Bratrské konfesse, připomenuli Luterovi i to, „že se u nás to o něm roznáší, že by také o bytích Kristových psáti měl, však jinak než my, dovodě toho, že by tělo Kristovo v svátosti jeho bylo bytem tělesným tělesně a čístečně“. Pověděl takto: „Nemyslíme my tak, aniž chceme mistři Kristovi býti než učedníci, nemáme my ho učiti, než poslouchati. My sprostně věříme, že chléb tělo Kristovo a víno krev jeho, nic nedbej na fysiky a matematiky, kteří chtějí všechno viděti a změřiti, také-li je bylo božství Kristovo v vlasu, neb v noze jeho; nemáme my s nimi nic činiti. A Bratřím povězte, nechť na ně nic nedbají, než tak, jakž piší, předce věří.“ S tím srovnaj učení Bratří v jich konfessi z r. 1536 v XIII. čl. (viz nahoře str. 302, 6), jež se s učením v České konfessi úplně shoduje. *Ve své konfessi z r. 1574* v českém vydání učí Bratři o večeři Páně: „Chléb večeře Páně jest tělo Pána Jezukrista, kteráž jest za nás na smrt vydáno, a též kalich neb víno v něm ... jest krev Pána Krista, kteráž jest za nás vylita, na odpuštění hříchův.“ A dodávají: „To mluvení, chléb jest tělo a víno jest krev Páně, posvátné jest“ (*v konfessi z r. 1607* dokládají ještě: „t. j. svátostem vlastní a obvyklé“), „aby t. ty dvě věci tím, čím z přirození svého jsou, zůstávaly, avšak posvátně také tím byly, což vyznamenávají a svědčí, však již ne z přirození svého, ani přirozeně, ale z ustavení a vysvědčení ustavitele ... A ač obojí (věrní i nevěrní) pravou svátost a pravdu její posvátně zevnitřně přijímají, ale sami věrní duchovně a tak spasitelně, bez čehož hodnosti k posvátnému není. Nebo tím způsobem v Krista vstípení i k tělu jeho připojení býváme.“ Roku 1607 pak ta slova znějí: „A ač obojí přijímají pravou svátost (in margine: Pravou svátostí míníme zevnitřní živelné a zemské věci, jenž jsou chléb a víno) zevnitřně však sami v Krista věřící pravdu svátosti (in margine: Pravdou pak svátosti rozumíme věci duchovní a nebeské, jenž jsou tělo a krev Páně) duchovně, skrze víru a tak spasitelně.“ — S tím srv., jak *sen. M. Červenka* slovu „sacramentalis — posvátné“ rozuměl — viz nahoře str. 151, 5. — a jak *senior Šim. Th. Turnovius* o tom soudí — viz dále v hlavě 61., kde Turnovius se staví proti stanovisku Červenkovu

Ale i když právě v tomto článku Česká konfesse stojí patrně v nejbližším příbuzenství k vyznání Augsburskému a ke směru melanchthonsko-luterskému, však přece jest zrovna v něm vliv učení bratrského stejně

a podobným, jako proti novotě. — Senior *Ondřej Štefan* píše 5. února 1675 Dr. Cratonovi o tomto slovu takto (*Gindely*, *Fontes* XIX., 406): „Vocabulum unionis sacramentalis piis ecclesiis ita notam esse existimavi, ut de eo dubitari, an sit usitatum orthodoxis, non possit, dicam tamen magnificentiae tuae, quae sit de co nobis cum aliis communis sententia: Unionem sacramentalem appellamus ipsam *κοινωνία* corporis Christi, non propter praesentiam Christi corporalem in pane, sed propter illa duo, quae in hoc sacramento per verbum in pio usu coniunguntur, vel quod in eo panis et corpus Christi sacramentaliter unum fiant. Neque cogitandum est, hanc loquendi formam veteribus fuisse ignotam, cum eandem illi paulo aliter usurparint his quodam modo verbis: accedit verbum ad elementum et fit sacramentum. Sed res longiori explicatione non indiget, cum et tu res coelestes et terrenas sacramentaliter conjungi concedas.“ — Slovy těmi je naznačena i příbuznost učení bratrského a luterského o večeři Páně, i různost. Při tom je nutno toho dbáti, že — co se týče luterského učení o večeři Páně — Luter a po něm i *Formula concordiae* „die begreifliche leibliche Weise“ přítomnosti těla Kristova při večeři Páně nikterak neučí, nýbrž odmítají a jakožto „capernaitische Gedanken von der groben fleischlichen Gegenwartigkeit — die ihnen mit Unrecht insinuiert wird — verwerfen.“ Učí, že tělo a krev Kristova při večeři Páně „geistlich empfangen, gegessen und getrunken werde, obwohl solche Nieszung mit dem Munde geschieht, die Weise aber geistlich ist.“ Opírají se při tom o učení Lutherovo „von der unbegreiflichen geistlichen Weise der Gegenwart des Leibes Christi, da er keinen Raum nimmt noch giebt, sondern durch alle Creatur fährt, wo er will, wie mein Gesichte ... wie Klang oder Ton ... wie Licht und Hitze durch Luft, Wasser, Glas ... fährt und ist, auch nicht Raum giebt noch nimmt. Solcher Weise hat er gebraucht, da er aus verschloßenem Grabe fuhr ... und im Brod und Wein im Abendmal.“ (Čl. 7. *Concordienbuch*.) — Ale nelze také přehlédnouti, že se učení bratrské i učení reformovanému, jež *Formula concordiae* ostře odsuzuje, značně blíží, ač se s ním též neltotožňuje. Souhlasně učí, že Kristus „corporaliter na pravici Boží povýšen, jen dle svého božství a efficacia ne však corporaliter přítomen jest“. Souhlasně proto zavrhuji učení o ubikvitě těla Kristova; jako reformovaní také Bratři, aspoň později, zamítají manducatio oralis a manducatio impiorum, ač ještě ve své konfessi r. 1574 učení to neodmítají, nýbrž připouštějí („ač obojí pravou svátost a pravdu jich posvátně zevnitřně přijímají“); teprve vlivem reformovaným vedení, později je zavrhuji. Srv. *Br. konfessi 1607*. Viz dále v hlavě 61. — Srv. *Loojs*, *Abendmal* II., *Realenc.* III., B. I., str. 67. — Dle toho všeho Bratři tedy zaujímají v učení o večeři Páně roku 1575 zvláštní stanovisko mezi učením luterským a reformovaným. Teprve později zvláště nesnášlivým a exklusivním stanoviskem pozdější luterské orthodoxy a příkrým odsuzováním se strany *Formule concordiae* všeho toho, co na vlas nesouhlasilo s učením *Formule* té, byli Bratři, ač stáli do těch dob učení luterskému blízko, spolu s jinými nedosti přísně luterskými směry zatlačeni více na stranu reformovaných (srv. nahoře str. 30), ač i na dále přidržovali se také učení Augsburského vyznání a zůstali státi mezi reformovanými a luterskými. — *Komenský* praví o tom ve svém Ohlášení (*Müller* 94) jménem Jednoty toto. Především kárá Martinia, že „s některými pod jménem Augšpurské konfessi obtruduje to, o čemž Augšpurské konfessi ani zmínky nemá, rozuměj všudybytnost těla Kristova a ústní jeho od zlých i dobrých jedení, a jestliže co víc“. A pak dří: „Protož k konfessi Augšpurské, tak jakž v textu svém stojí, známe se ve všech punktích, jako i k České, protože jednu i tuž pravdu v nich jako i ve své poznáváme. A to i v té první neproměněné konfessi, v artikuli

zřejmý. Třeba výrazy Bratřím vlastní, jako „posvátné“, v definitivním oficiálním znění České konfesse scházely a nahrazeny byly jinými, však přece v tomto článku je plno stop vlivu bratrského učení. To se jeví již ve slovném znění¹⁾ tohoto článku v České konfessi, ale zvláště v tom, že právě v tomto článku schází všeliké hloubání o dogmatických subtilních

o večeři Páně tak smýšlejíce, jakž se otcové naši D. Luterovi a Filippu Melancthonovi vysvětlili, a oni na tom přestali . . . , v večeři Páně tělo a krev Kristovu přítomnou býti věříme posvátně, duchovně, mocně a právě. Posvátně, proto že chléb ten a víno nejsou již prostý chléb a víno, ale věc oddaná k tomu, aby slouly a byly tím, což znamenají: tělem a krví Páně. Duchovně, proto že tělo a krev Páně nejsou tu tělesným a hmotným bytem smyslům těla pochopitelně, ale duchu věrou obdařenému čitelně . . . , a protož věříme a vyznáváme s Augšpurskou konfessi: Corpus et sanguinem Christi vere adesse et distribui manducantibus, že tělo a krev Páně pravdivě přítomné jsou a požívajícím se rozdělují.“ J. Müller (ib. 94. pozn.) k tomu dodává: „Výraz tento (z Augsb. vyznání) mohli by podepsati katolíci, Lutheráni i Calvinisté, jakož Calvin skutečně vyznání víry Aug. podepsal. Že však Komenský specificky lutheránský výklad tohoto výrazu zamítal a spíše se přidržoval Calvina, zřejmo z jeho výše podaných poznámek.“ Tím specificky luterským výrazem míní J. Müller patrně pozdější exklusivně luterské učení o ubikvitě. Naproti tomu Komenský praví (ib. 158): „Ne od Kalvína, ale od M. Husa (po písmích s.) Jednota naše smysl svůj o svátosti této vzala a posavad drží. Nech se čte Husova postilla (kázání na Boží tělo), najde se tentýž smysl: 1. že chléb jest tělem Páně a víno krví Páně posvátně, a že se věrou požívá Kristovo tělo a krev od samých těch, kteříž Krista v sobě skrze víru přebývajícího mají; jiní nehodni a bezbožní posvátnost toliko tak velikého tajemství že přijímají, a protož sobě odsouzení toliko že jedí a pijí. To všecko týmiž slovy se tam najde.“ Müller správně ukazuje, že Hus, třeba výrazy podobné u něho jsou, přece jen na stanovisku bratrském v učení o Večeři Páně nestál, — ježto do výrazů těch vkládal jiný smysl než Bratři. Ale jest přece zajímavé, že Bratři v těchto výrazech Husových nalezali oporu pro své učení. Něco příbuzného v nich je, jako je třeba i v katolickém katechismu z r. 1556 (Viz dále str. 317, 1.) v učení rovněž o večeři Páně, sice katolickém, ale přece kladoucím důraz na to, nač důraz kladli i Bratři. — Co se týče stanoviska Bratří v učení o večeři Páně z doby pozdější — 1645 —, je důležité prohlášení synody v Lešně z 26. dubna 1645 de coena Domini. Proti církvi evangelické Aug. vyz. prohlašují: „Verba Christi: accipite, comedite, hoc est corpus meum; bibite, hic est sanguis meus, sine omni haesitatione firma fide pro infallibilibus habemus. At ea tamen neque simpliciter iuxta literam, ut accipi possent, modo Physico, secundum sensum Capernaiticum et Papisticum, neque e contra figurante et tantum spiritualiter (sicut illa Johann. 6., ubi de manducatione sui, panis coelestis, Dominus disserit) intelligendo putamus; sed ex interpretatione, Spiritus Sancti, Communicative, seu ut ecclesia vulgo loquitur, Sacramentaliter, accipienda credimus: ut verum Christi corpus vere nos sumere confiteamur“ etc. etc. Následuje 15 podpisů světských hodnostářů a 18 podpisů kněží bratrských, mezi nimi jako čtyři první: Mart. Gertych, Johannes Bythnerus, Georgius Vechnerus, Johannes Comenius (Jan Kvačala, Korrespondence Jana Amose Komenského II., str. 83.). — I z těchto slov je zřejmo, že Bratři při všech vlivech, jež na ně působily, snažili se jíti až do konce cestou svou uprostřed mezi směrem kalvínským a exklusivně luterským, i když časem podléhali více jednému a jindy jiným vlivům.

¹⁾ Srv. str. 312, 4. Jmenovitě nutno dbáti vydání *Bratr. konfesse* z r. 1536 a tehdejšího učení o sv. večeři Páně (srv. str. 302, 6), kteréž do České konfesse z části doslovně bylo přejato.

otázkách, a že naopak článek ten se přidržuje co možná nejvíce slov písma a proto nevylučuje rozličné příbuzné směry na písmu založené, nýbrž jim dopřává svobodu, ale za to odhaluje a zdůrazňuje význam večeře Páně pro život a pro duchovní stránku. Toto zdůrazňování praktické, mravní stránky křesťanství jest i České konfessi i konfessi Bratrské a vůbec celému českému náboženskému hnutí vlastní. A proto lze stopy jeho sledovati i v projevech literárních české církve katolické z té doby.¹⁾

Totéž platí i o ostatních člancích České konfesse. Pro české náboženské hnutí má zvláštní význam článek o církvi právě pro svůj praktický ráz. Kdežto v Augsb. vyznání je článek ten — VII. — zcela krátký a jako podstatné věci pro definici církve vytýká upřímné a pravé učení a rozhlašování evangelia a pravé posluhování svátostmi, v České konfessi článek XI. obojí tato znamení uznává, ale jako třetí známku výslovně a důrazně uvádí: „Třetí — náležité a povinné poslušnost v zachovávaní těch věcí, které evangelium svaté a zákon Kristův přikazuje.“²⁾ „A protož i tato také znamení církve Boží jsou, totiž: Milování bratrské jedni druhých, jakožto oudů Kristových; kříž a nátlaky veliké pro pravdu a království Boží; a naposledy přetrvávání zjevných hříchův a všelikých proti Bohu nepravostí, jakž skrze laskavé bratrské napomenutí a trestání, tak i skrze pořádné Bohem nařízené vyobcování z církve svaté těch, kteříž by se předešlým napomenutím nedali napravit. A toť jsou svatí otcové kázeň církevní jmenovali.“ Ve slovech těchto je zřejmý vliv VIII. článku konfesse Bratrské, ale i celého českého náboženského hnutí, počínajíc

¹⁾ Toto zdůrazňování praktické stránky při večeři Páně jeví se i v katechismu katolickém z té doby, jehož autorem je Jindřich Scribonius (Pišek), administrátor pražského arcibiskupství (zemřel r. 1586). Jest to „*Catechismus aneb naučení člověka křesťanského* . . .“ „Sepsal Dr. Jindřich, probošt kostela pražského a věnoval Janovi mladšímu z Lobkovic a na Tejně Horšovským, nejvyššímu purkrabí pražskému“. Vydáný r. 1552 v Prostějově. Podruhé obsáhleji sepsaný a znovu vytištěný r. 1556 (Praž. univ. 54, F. 222). Tamže čteme: „Tělo Boží aneb svátost oltární . . . jest právě tělo a krev Pána našeho Ježíše Krista pod způsobem chleba a vína k oběti a pokrmu na připomínání smrti a k posílení u víře Kristově a rozhojnění ve všem dobrém ustanovena . . . , aby v boji proti duchovním nepravostem zemdlení nebyli, ale posílení jsouc tím pokrmem a nápojem duchovním, chlebem živým, ducha a duši naši obživujícím, máje v paměti umučení Páně, skrze kteréž ďábla a svět nám jest přemohl, skrze hodné a přesvaté té svátosti obětování a přijímání Pána Krista, jako oudové k hlavě připojeni byli, on v nás a my v něm zůstali . . . Protož, abychom nic o jeho pomoci nepochybovali, sám se nám v té velebné svátosti dává, přítomností svou podstatní a milostí nás krmí, chová, sebou spojuje, těší, neduhy hojí, milování sebe a bližního zbuzuje . . . , když skrze víru, lásku, naději netoliko posvátně, ale i duchovně Krista Pána přijímáme. Neb posvátně toliko přijímati bez pokání a sebe zkušení bez jednoty obecné církve a duchovního, jest soud sobě přijímati.“ — S tím srv. i katechismus v Čes. mus. sub. 35. G 9, jenž jest bez titulu, a dává výraz stanovisku starotrakvisticko-katolickému.

²⁾ S tím srv. i slova M. Petra Codicilla svrchu uvedená (str. 29, pozn. 3. ze str. 28) v listě jeho ze 4. dubna 1573 o církvi.

od Husa, jenž právě o církvi¹⁾ mnoho přemýšlel a psal, a od Pražských artikulů, které v církvi kladly důraz na trestání hříchů v církvi.

Tento rozbor tří nejdůležitějších sporných bodů potvrdil úplně, co o České konfessi již bylo řečeno, a co v každém článku České konfesse vždy znova se jeví: V České konfessi vytvořil český novoutrakvismus vzrostlý z husitského hnutí, když pod vlivem melanchthonsko-luterské reformace sesílil a dospěl k větší jasnosti a důslednosti, nové, mírné, snášlivé vyznání víry, jež dogmaticky stojí mezi Augustanou a Bratrským vyznáním, dává vhodný výraz hlavnímu domácímu českému směru náboženskému a výborně se hodí k tomu, aby různé konfessií hlavní směry evangelické v Čechách sjednotilo a jim při tom poskytlo volnost k dalšímu rozvoji. Vyznání toto připouští i přísnější luterský směr, ale ovšem i učení bratrské, a i mírnější směr kalvínský může ve vyznání tom hledati oporu a ochranu. Vyznání však samo jest výrazem tolerantního novoutrakvistického směru a jest způsobilé směru tomuto zjednatí váhu a průchod.

56. Vitemberští a Zachariáš Ursinus o České konfessi.

Cenu České konfesse a to dobré, co v ní je, tenkrát vskutku také mnozí uznávali. Toho dokladem jsou zvláště svědectví z předních bohosloveckých kruhů luterských i reformovaných z té doby.

Čeští stavové stáli od dávna v živém styku s Vitemberskou universitou. A proto jim velmi záleželo na soudu této university o České konfessi. Ve Vitemberku, jak pověděno, krátce před tím kurfiřt povolil směr filipistický, stojící v přátelském poměru ke kalvinismu, a tak směr přísně luterský nabyt plné vlády i na vitemberské universitě. Než vliv Melanchthonův přece jen působil jednotlivými profesory a dodával tak universitě poněkud mírnější a snášlivější ráz. Nejvyšší sudí Bohuslav Felix z Lobkovic poslal koncem října roku 1575 Českou konfessi²⁾ v německém překladě³⁾ do Vitemberka tamějšímu faráři a profesoru Dr. Eberhardtovi⁴⁾ s prosbou o dobrozdání. Spis ten došel do Vitemberka 29. října. Dr. Eberhardt

¹⁾ V tom pak se jeví ovšem i vliv Viklefovův. (Srv. J. Loserth, Hus und Wyclif; též Václ. Flajšhans, Lit. čin. M. Jana Husi, str. 71, De ecclesia, odst. 10.)

²⁾ Srv. Br. diar. XIV. sv. Br. arch., f. 1486—151, Sněmy IV., 475.

³⁾ Historie o těžkých protivenstvích církve České (1870), str. 80 dle: „Kterouž toliko v německý jazyk přeložiti dal a o ní od theologů vitemberských hned z toho sněmu léta 1575 soudu požádal pan Bohuslav Štastný z Lobkovic a z Hasištejna, toho času stavů k té věci zvolený direktor“. Srv. Theiner, Annales II., 11: „Quae Bohemico idioma exarata extemplo in Germanicum translata fuit, ut peractis committis theologis Wittenbergensibus tradi posset, qui eam approbarent“.

⁴⁾ Dřívější farář v Míšni, povoláný do Vitemberka na místo vypuzeného Widebrama. Gillet, Crato von Crafftheim I., 464.

však již 1. října¹⁾ zemřel. Vdova odevzdala list theologické fakultě. Děkan pak s profesory — byli to Dr. Paulus Crellius,²⁾ Dr. Joh. Bugenhagenus,³⁾ Dr. Joh. Avenarius,⁴⁾ a Dr. Martinus Oberndorfer⁵⁾ — poslali již 3. listopadu své dobrozdání Bohuslavu Felixovi z Lobkovic. Píší v něm,⁶⁾ že nenalézají ve všem tom ničehož, což by proti božímu slovu bylo, ano také srovnává se ta celá konfesse s čistým učením míšeňských a saských církví, kteréž se přiznávají k Augsburské konfessi. S pochvalou uznávají, že suma té konfesse tak pěkně, krátce, zřetelně a vlastně do české řeči přeložena jest, a že J. M. C. třem stavům dopustil, aby zjevně kázána a rozšiřována býti mohla, a že na tom zavříno, aby stavové při ní zachováni byli. Radují se, že pán Bůh skrze tu Českou konfessi všechněm těm stavům, kteříž se konfessi Augsburskou spravují, zjevně osvědčil to také, že ti, kteříž se konfessi Augsburskou spravují, nejsou odloučeni od obecné křesťanské církve. Zvlášť obšírně schvalují, že největší pilnost přičiněna byla o to, aby hlavní artikule krátce a vlastně vysvětleny byly, a aby všeliké zbytečné obšírnosti, svárův a sporných otázek zanecháno bylo, což snad prý svárliví lidé, kterýchž v německé zemi pohříchu všudy příliš mnoho jest, kdyby ta konfesse také v německém jazyku na světlo vyjítí měla, by převráceně a zle vykládali. I napomínají, aby stavové čeští nic na takové nedbali, ale při této čisté a svaté sprostnosti a přímosti setrvali, neb prý církve nejlépe vzdělávány bývají, když křesťanské učení v sprostnosti bez sváru, bez mnohého a subtilného mluvení se káže. Než na konec po-

¹⁾ XIV. sv. Br. arch. f. 187 a 188 má zajímavou zprávu o tomto Eberhardtovi, jež však do Sněmů Čes. IV. pojata nebyla. Eliáš Thaddeus píše z Vitemberka 28. října seniorovi, kterak „v Němcích k nepokoji se blíží, zvláště tu, kdež mimo jiné pobožnější jsou někteří. Kurfirst saský bezděčně (jakž slyšeti) proti Bohu a jeho pravdě postavovati se nepřestává, a což na něm jest, dostatečně se o to s jinými knížaty některými přičiniti usiluje, aby smysl a učení Kalvínovo z gruntu vyhladil...; z husta se o tom roznáší, že ten šlechtý pán (falckrabě heidelberský) v velikém ode všech téměř knížat nebezpečnosti jest... Náš pastor Eberhardt nedlouho utrhal nevinným a protivil se jim, již jemu přišel čas, aby musil přestati. Měl duplicem quartanam několik neděl, kteráž ho do hrobu přivedla. Umřel pak teď v pátek po svatém Havle. Nedávno před tím, než se roznemohl, jednoho z pomocníků svých obžaloval před kurfirstem, a aby z ouřadu ssazen byl, zjednal jemu. Potom pak v nemoci nejprve na svatého Michala poslal jemu něco s prosbou, aby se za něho Pánu Bohu modlil. A třetí den před tím, než umřel, poslal pro něho opět a tu jemu teprv pověděl, že jej bez viny falešně a lstivě obžaloval, odpuštění pro jméno Boží žádaje...“

²⁾ „glaubte ein ebenso entschiedener Gegner des Calvinismus sein zu müssen als des Flacianismus“, Gillet, Crato I., 361. Dříve byl vitemberskými profesory do Míšeň přesazen, po jich pádu přišel na jich místo.

³⁾ Melanchthonián, syn Jana Bugenhaga (Pomerana), 1575 superintendent v Vitemberku (R. Enc. III., 532).

⁴⁾ Z Jeny povolán do Vitemberka.

⁵⁾ Dříve farář v Mitweidě.

⁶⁾ Br. arch. XIV., fol. 148—151; Sněmy IV., 476 etc.

znamenávají, že při některých místech nemnohých zdání své podle textu na spacium připsali v exempláři jim zaslaném, ježž vracejí. Zvláště v artikuli o večeři Páně musili prý některá slova nemnohá přidati a poznamenati, totiž: „A těm, kteříž svátost přijímají, pravé tělo a krev pána Krista jistotně a opravdu přítomné i bez všelijaké figury se podává, aby když tělo Kristovo ústy jedí a krev jeho ústy pijí, to činili na památku a zvěstování jeho nevinné smrti, dokudž nepřijde.“ Těch málo slov prý s dobrým rozmyšlením přidali, aby sakramentáři příčiny neměli, aby se v tu Českou konfessi jako i v jiné vetřeli, — a aby ta konfesse srozumitelně a bez pohoršení čísti se mohla.

Vitemberští, ač mezi nimi směr přísně luterský nabyl vrchu, poznávají tedy v České konfessi přece sumu Augustany a schvalují její mírný smířlivý ráz, uznávajíce, že se s učením Augsburského vyznání shoduje, ale rádi by proti Kalvinistům a Filipistům v České konfessi prosadili příkřejší formulování sporné otázky při večeři Páně, a zvláště manducatio oralis skutečného těla Kristova. Stavové však změnu takovou do textu nepojali, leč že snad slovo „posvátně“ nahradili slovem „podstatně“, neučinili-li tak již v exempláři zaslaném do Vitemberka.

Nápadně nepříznivě posuzuje Českou konfessi, toto dílo náboženské smířlivosti, Chr. Herdesianus,¹⁾ norimberský právník a hlasatel

¹⁾ Naroděn r. 1523. Je blízký učení švýcarskému, ale nemiluje strannické boje. Usiloval o smíření obou evang. vyznání a za tím účelem vydal anonymně r. 1574: *Consensus orthodoxus de controversia coenae* (*Allg. deut. Bibliographie* XII.). Dopis jeho Dr. Cratonovi je uchován v IX. vol. *Epistolarum, Bibliothecae Vratislaviensium Rhedigerianae*, Ep. 72, fol. 99—100. Píše: „... Magna vero omnium expectatio est de exitu Bohemicorum comitiorum in causa et negotio religionis. Ego confessionem eorum, qui Augustanae confessionis partes sequi eoque nomine prae aliis quadam praerogativa se uti posse confidunt, obiter inspexi et legi, et placet mihi imprimis illa moderatio, qua erga fratres utuntur. Caeterum pleraque muta sunt, quae magna explicatione indigeant. Illud autem valde non modo puerile, sed et absurdum videtur, quod in loco de sacramentis externa et visibilia symbola seu signa dicunt esse vere et realiter ipsas res invisibiles et incomprehensibiles. Eo dementiae nunquam venerunt pontificii. Sed et illa valde mirabilis loquutio est, quod dicunt, sacramentalem et corporalem veri corporis Christi ore factam manducationem facere et servire ad confirmationem fidei de vera participatione Christi. Verum quisquis ille autor fuit, magis videtur commiseratione quam odio dignus. Faxit Deus, ut tranquillus et pacificus sit huius negotii exitus.“ Ale tato povýšená kritika tak zcela neobstojí. Týká se slov 1. „viditelní živlové slovem a nařízením Božským jsou v pravdě a v skutku věci nebeské“, což jest obdobné se slovy: „ten chléb... jest pravé tělo Krista Pána... a víno... jest pravá krev“, a 2. „abychom přijímajíce duchovně a posvátně (podstatně), věrou i také ústy v svátosti tělo a krev...“ „pro vzbuzení a potvrzení víry naší o oučastenství Krista Pána“; ad. 1. srv. nahoře str. 313, 1 (učení Luterovo) a str. 302, 6 (učení Bratrské z r. 1536). Do České konfesse jsou výrazy ty přijaty právě pod vlivem bratrským (srv. nahoře str. 151-2); ad 2. je nutno podotknouti, že Herdesianus necituje správně, aniž se dá zjistiti, zda vina spočívá na něm, či na jeho předloze, německém to či latinském překladu České konfesse. Ale snad již tenkrát bylo místo toto měněno (srv. str. 244).

konfessijního smíření, v dopise svém Cratonovi ze 27. srpna 1575. Líbí se mu sice mírnost, s jakou v této konfessi mají se její spisovatelé k Bratřím. Ale pozastavuje se nad mnohými výrazy, jež jsou mu nedosti určity a jasny. Zvláště ostře odsuzuje výrazy, jimiž se tu mluví o večeři Páně. Ale soud jeho není dosti věcný, a význam jeho spočívá více jen v zájmu, jaký Herdesianus projevuje o jednání v Čechách.

Tím významnější jest, jak se staví k České konfessi bohoslovci reformovaní. Máme důležité svědectví o tomto vyznání z pera Zachariáše Ursina, spoluautora reformovaného Heideberského katechismu. Psal dne 10. září 1575 z Heideberka senioru Štefanovi,¹⁾ a dopis ten ukazuje, s jakým zájmem sledovali i ve Falcí²⁾ v reformované církvi události české. Píšeť: „Dychtivě očekáváme, co císař odpoví Čechům stran náboženství. Kdyby vaše církve měly býti vyloučeny ze svobody a náboženského míru, musili bychom i my též soud očekávati. Budou-li vaši do míru pojeti a ostojí-li jednota církve vaší s vyznavači konfesse Augsburské, i nám vzejde jakási naděje na mírnější rozhodnutí a úspěch“. I vypráví, že viděl tu vyznání císaři podané. Třeba prý v něm něco místy bylo pověděno méně vlastně a zřejmě, však prý přece, když jen zásadní a hlavní věci se neruší od učení Písma a zbožného starověku, není třeba lpěti úzkostlivě na slovech jednotlivých článků vykládajících učení církevní. O to prý jde, aby bylo dovoleno pravdu vyznávat i Boha ctiti dle jeho slova. Spisy lidské mohou časem býti uhlazeny a zlepšeny. I rád by, aby Bratři o to pečovali, aby rozervané tělo církve víc a více se hojilo a sílilo. Vždyť prý nesmí pro různost obřadů ani pro rozdíl v učení o některé otázky podřízené v jednotlivých církvích jednota církve obecné rušena býti. Poukazuje na to, že polským církvím bylo prospěšno, že spor o večeři Páně potlačili a vzájemně se za údy jedné a téže církve a za bratří uznávají. I očekává, že stane-li se tak i mezi Čechy a Moravany, příklad ten i Němce povzbudí, aby podobně zanechali sporů a hledali pravdu s myslí upokojenými a bratrskými, což si srdečně přeje.³⁾

I Ursinus tedy schvaluje, aby příbuzné církve české — podobně jako polské — sjednotily se na základě vyznání Českého, pokládaje na rozdíl od Bratří případné difference mezi novoutrakvisty a Bratřimi za podřízené a očekávaje, že se obě strany v budoucnosti ještě více sblíží. Ursinus, jenž události v Čechách jen z dálky sleduje, posuzuje je klidněji a správněji, protože nestranněji, než sami Bratři a jich seniori. Máť

¹⁾ A. Gindely, *Fontes* XIX., str. 419—421.

²⁾ Srv. nahoře str. 92, 4.

³⁾ Ve sbírce *Epist. vol. IX. Bibliothecae Vratislaviensis Rhedigerianae* jest také dopis Zach. Ursina, týkající se českých poměrů. Dne 8. prosince 1575 (Ep. 365, Fol. 582) píše: „Ex Bohemia et Moravia scribuntur querelae de severis interdictis exercitiis verae religionis, nomine regio munitis...“

ovšem Ursinus o ně i zvláštní zájem: očekávat od sblížení vzájemného v Čechách příznivý vliv i na poměry německé a na uklidnění tamních velmi rozvášněných a nebratrských sporů. Tento příznivý soud o České konfessi jako základu pro sblížení Bratří a novoutrakvistů jest tím závažnější, ježto Bratří tenkrát již značně podléhali reformovanému vlivu, ale přece jen České konfessi stáli svým přesvědčením blíže než Ursinus,¹⁾ který tak příznivě o ní se vyslovuje.

¹⁾ Zaslouží pozornosti, jak tenkrát reformovaní soudili o Bratrské konfessi. Beza píše Calendis Augusti 1574 (*Gindely*, *Fontes* XIX., 394) Dr. Cratonovi a vytýká mezi jiným zvláště to, že latinské konfesse Bratří z r. 1573 učí „carnis Christi praesentiam in terris invisibilem et ineffabilem“, a že Bratří na katechumeny, kteří jdou k večeři Páně, vzkládají ruce; dále „quod dicitur panis esse sacramentaliter corpus, nisi istud sacramentaliter... explicetur“; také vytýká, že Bratří při večeři Páně klečí a na půsty kladou důraz a j. — S tím srv. co sen. Ondřej Štefan 8. února 1575 Dr. Cratonovi píše stran sacramentaliter (viz nahoře 315. pozn. ad 314, 2). — Dne pak 12. května 1575 píše Beza opět senioru Štefanovi o téže věci takto (*Gindely*, *Fontes* XIX., 423): „retentas a vobis formulas, quae ad Augustanum confessionem quam proxime accederent, quae tamen certe durae sunt, nec defendi sine accurata exprobratione possunt, sic vero sonant, ut realem praesentiam in terris quandam invisibilem statuere videamini. Unde et illud alterum consequitur, ut veritatem quoque sacramenti omisisse dicantur, quicunque signum sumunt.“ — Štefan odpovídá z Ivančic 3. prosince 1575, odkazuje na článek o ospravedlnění v Bratr. konfessi, v němž stojí: „Christum cum corpore suo non esse in terris amplius“. S toho stanoviska prý je nutno rozuměti učení Bratří o večeři Páně. „Etsi fieri potest, ut non omnes nostri aequae rem semper intellexerint, unde et accidit, ut minus exqu岸ite neque ad adversarios satis caute interdum locuti fuerint... Et tamen Lutherus nostra sic fuit interpretatus, quasi ipsius sententiae sint consentaneae, sua quidem culpa non nostra...“ Také dodává: „Pertulimus nos etiam, ut multi alii, servitutem magnam Lutheri temporibus. Dabimus igitur operam, etiam ex admonitione vestra, ut deinceps planius loquamur et acyrologias omnes vitemus“. Senior Štefan tedy úplně se podřizuje stanovisku Bezovu, a různost výrazů svaluje na Luteru. Ale je pozoruhodno, že i senior Štefan připouští, že ne všichni Bratří tak všemu rozuměli jako on; patrně jejich stanovisko bylo Augustaně blízké a pod jich vlivem (byli tedy asi velmi čteně zastoupeni) zůstaly uchovány výrazy Augustaně blízké i v Bratrské konfessi 1573—1575; 2. a že senior Štefan sám velmi podléhá vlivu Bezovu a docela slibuje, že se přičiní, aby ve smyslu Bezových přání příští učení bratrské bylo formulováno. Vskutku byla v konfessi r. 1607 věta o signum et veritatem v duchu Bezově změněna a také i v jiných směrech přání jeho se vyšlo vstříc, když v Jednotě nabyli vrchu Bratří, kteří kdysi na reformovaných universitách studovali. Zajímavé je, že právě souvislost článku o ospravedlnění s článkem o večeři Páně sen. Štefanem zmíněná byla roku 1575 jednou z příčin, proč Václav Vřesovec se proti Bratřím tak příkrě stavěl (*Gindely*, *Fontes* XIX., 410). Píšeť Dr. Cratonovi: „Interim tamen T. R. articulum VII. de justificatione, in quo de ascensione, sessione et praesentia Domini peculiari aphorismo tractatur, cum articulo de coena Domini conferat, hincque partem quandam causarum, cur ab illis dissentiam, agnoscet“. Srv. nahoře str. 150, 1. Na zmíněný list Štefanův odpověděl Beza 16. ledna 1576. (*Gindely*, *Fontes* XIX., 429; také ve vydání Konfessi helvetské 1885 Heřm. z Tardý v dodatku.) V listu tom obsažená kritika konfesse týká se konfesse Bratrské (ne tedy České konfesse, srv. G. Lösche, Luther, Melanthon u. Calvin, str. 20), kterou kritisoval Beza dříve v dopisu svém adresovaném Dru. Cratonovi.

Nad jiné ovšem významno bylo, jak Bratří si upraví svůj poměr k České konfessi a k novoutrakvistům. Bylo již pověděno, jak s počátku sledovali spisování České konfesse s velikou nedůvěrou a téměř nepřizní, ale jak později sami senioři uznali za nutné, aby vliv svůj ve zpracování České konfesse uplatnili, a také vskutku díla toho prostřednictvím některých Bratří se účastnili. A třeba si i tu počínali k České konfessi chladně a kriticky, přece poměr ten stával se později stále vřelejším, k čemuž jistě přispěla i uvedená dobrozdání Vitemberských theologů a Zachariáše Ursina. Ale to souvisí již s dalšími dějinami a poměry konfessiijními, jak se vyvíjely nyní pod vlivem České konfesse.